

*Kísérletek a spanyol közvélemény befolyásolására (1914–1918)**

Pallagi Mária
Kecskeméti Főiskola

Hogy Spanyolország – semleges státusza ellenére is, illetve éppen annak okán – különös jelentőséggel bírt a hadviselő felek körében, bizonyítja annak ténye, hogy az ország 1914–1918 között egy rendkívül sokoldalú és innovatív propagandaháború színhelye lett. Ennek ismeretében különösen indokolt megvizsgálni, milyen publicisztikai eszközökkel – manőverekkel – éltek a hadban állók a spanyol közvélemény megnyeréséért. A központi hatalmak sikereit ugyanakkor e tekintetben több tényező gátolta, melyekért főleg a Német Birodalom tehető felelőssé: a németek haditettei okán ugyanis propagandájuk csak „a védelmező szerepében” tudott fellépni. A háború során jó néhány esemény – mint a németek belgiumi inváziója,¹ vagy a korlátlan tengeralattjáró háború – komoly szimpátiavesztéssel járt a semleges országokban, amihez persze hozzájárult, hogy az antant a maga számára rendkívül előnyösen kommentálta az eseményeket.

Miután Németország magát mint kultúrnemzetet definiálta, nehéz volt méltányolni a német hadsereg olyan tetteit, mint például a reimsi székesegyház lerombolása.

A németekről általában az agresszor képe élt a külföldi közvéleményben – ellentétben azzal, amit mind ők, mind az Osztrák–Magyar Monarchia mindvégig sugallni, sőt nyomatékosítani próbált propagandájával: a központi hatalmak csupán rájuk kényszerített, defenzív háborút folytatnak. A Német Birodalom és a Monarchia politikai és katonai vezetésének egyéb területeken is megnyilvánuló dualizmusa sem segítette a propagandáért felelős intézmények munkáját. Nem lebecsülendő az a tény sem, hogy a német és osztrák–magyar diplomaták általában nem voltak kellően képzettek ahhoz, hogy „nagystílusú” propagandát folytassanak. A szinte kizárólag arisztokrata származású nagykövetek lehetőség szerint csak saját köreikkel érintkeztek külföldön, és kevés érzékük volt a helyi sajtó befolyásolásához. A berlini *Nationalzeitung* 1914. június 17-én a következőket írta erről: „A német diplomácia úgy tekinti a sajtót, mint szükséges rosszat, amivel a lehető legkevesébé szeretne

* Bécsi kutatásainkat a Magyar Ösztöndíj Bizottság CH-ösztöndíja, az Osztrák Bundesministerium für Wissenschaft und Verkehr és az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány támogatása tette lehetővé, amit ezúton is köszönünk. Tanulmányunk egy hosszabb kutatás része, melynek során az első világháború alatti spanyol semlegesség kérdését vizsgáljuk az Osztrák–Magyar Monarchia spanyolországi diplomatáinak jelentései alapján. A kutatás előzményéről, folyamatáról és a bemutatásra kerülő források lelőhelyeiről részletesen szoltunk *Az első világháború és a spanyol semlegesség* című tanulmányunk bevezetőjében. JATEPRESS, Szeged, 2003.

¹ Az ezt követő antantkampányról a Monarchia madridi nagykövete, Fürstenberg herceg is jelentett 1915. június 4-én. HHStA P. A. I 895. No. 23/P A-B.

kapcsolatba kerülni.”² A Német Birodalom és a Monarchia madridi nagykövetei, Ratibor herceg és Fürstenberg herceg³ e tekintetben kivételnek számítottak.

Eleinte mind az antant, mind a központi hatalmak azon fáradoztak, hogy Spanyolországot – mely tulajdonképpen semleges sziget volt a hadviselők gyűrűjében – szövetségesként megnyerjék, de gyorsan felismerték, hogy egy semleges Spanyolország is jelentékeny előnyöket kínálhat. A szövetségesek számára fontos volt megtartani Spanyolországot mint az egyik legfontosabb gazdasági-kereskedelmi partnert (előállítója és szállítója hadianyagoknak, valamint háborús javaknak); említést érdemel a katalán önkéntesek részvétele a háborúban a francia hadseregben, illetve nem elhanyagolható azon spanyolok száma sem, akik a francia gyárakban dolgoztak, felszabadítva ezzel munkaerőt a hadsereg számára. A központi hatalmak – és elsősorban a Német Birodalom – szempontjából Spanyolország mint megfigyelőállás bírt különös jelentőséggel; a madridi német nagykövetség fontos összekötőkapocs volt Berlin és például a latin-amerikai, valamint az ázsiai német konzulátusok között.⁴ Minderre gondolhatott Pardo de Tavera is, aki a *Century Magazine* munkatársaként 1918-ban úgy jellemezte Spanyolországot, mint „a központi hatalmak legfontosabb hírszerző centrumát, mellyel külföldön rendelkeznek”.⁵

Ugyanakkor a német – és lehetőségeihez képest az osztrák–magyar – propaganda meghatározó feladatának tekintette, hogy már a háború utánra előkészítse – biztosítsa – helyét Spanyolországban – elsősorban a gazdasági szférára gondolva.⁶

A két hatalmi tábor céljait a sajtó befolyásolásával kívánta megvalósítani. Hogy lássuk ennek reális lehetőségeit, szükséges röviden áttekinteni a spanyol sajtó helyzetét az első világháború alatt. Spanyolországban különös helyzetben volt a sajtó azáltal, hogy az újságok, folyóiratok a legtöbb spanyol számára tulajdonképpen az egyetlen ablakot jelentették a világra. Azáltal pedig, hogy anyagi helyzete meglehetősen bizonytalan – sőt egyes esetekben kritikus – volt, lehetőség kínálkozott a külföld számára a beavatkozásra, befektetésekre, persze azon az áron, hogy az adott lap ettől kezdve „pártfogója” elvárásainak – érdekeinek – megfelelő cikkeket közölt.

A spanyol sajtó ugyanakkor 1914–1918 között a – problémák ellenére – tartalmi minőségét tekintve virágkorát érte. A háború indukálta „információéhség” jó néhány új lap életre

² Vö: Jens Albes: *Worte wie Waffen. Deutsche Propaganda in Spanien während des Ersten Weltkrieges*. Essen, 1996. 122.

³ Karl Emil Fürstenberg herceg 1913. október 8-tól 1918. november 11-ig volt a Monarchia madridi nagykövete.

⁴ E helyen érdemes utalnunk Fischer Ferenc munkájára – *A háború utáni háború. Az európai hatalmi rivalizálás dél-amerikai dimenziója Németország és Chile haditengerészeti és légi kapcsolatainak tükrében (1919–1933)*, Pécs, 2002., akadémiai doktori értekezés, kézirat –, melyben a szerző gazdagon dokumentáltan mutatja be azt a 20. századi német álláspontot, mely szerint Spanyolország a híd szerepét töltötte be Németország és Latin-Amerika között. A német érdeklődés ezért fordult tartósan az Ibériai-félsziget felé.

⁵ T. H. Pardo de Tavera: Spain and the Great War. in *Century Magazine*, 1918. 95. sz., 360–365.

⁶ Vö: HHStA P. A. I 895. 1915., a pontos dátum hiányzik. „Die künftige politisch-militärische und wirtschaftliche Entwicklung Spaniens unter Mitwirkung Deutschlands.”

hívását eredményezte. 1913 és 1920 között egyes becslések szerint 1980-ról 2101-re nőtt a lapok száma.⁷

A hadviselők propagandája szempontjából előnyt jelentett, hogy a vezető szerkesztők általában komoly politikai befolyással bírtak; a világháború alatt körülbelül 40 volt közülük parlamenti képviselő, és ez bizonyos fokú védelmet is biztosított a kormányzankciókkal szemben.

Érdeemes megvizsgálni, hogy a központi hatalmak domináns tagja, Németország, mely témákra – érvekre – helyezett különös hangsúlyt spanyolországi propagandájában.⁸ Azért látjuk ezt indokoltnak, mivel miután Ausztria-Magyarország propagandája elmaradt a német mögött, ez utóbbi törekvései határozták meg alapvetően a közvélemény ítéletalkotását a központi hatalmokról.

A sikeres propagandához fontos volt ismerni azokat a célokat – vágyakat –, melyek a spanyol politika meghatározói voltak a világháború alatt. Így Gibraltár megszerzése, Tanger elfoglalása, marokkói jelenlétének tisztázása, illetve az áhított ibér egység megteremtése – hogy csak a legfontosabbakat említsük. És ezekben a kérdésekben a német, illetve osztrák–magyar elképzelések jórészt összhangban voltak a spanyol igényekkel. Egy erős

⁷ Tájékoztatóképpen közöljük a korszak legfontosabb spanyol napilapjainak névsorát, és jelezzük, mely hadviselő felet támogatták: *La Época* (Madrid): konzervatív, *El Debate* (Madrid): konzervatív, *Diario Universal* (Madrid): liberális, *El Liberal* (Madrid): liberális, *El País* (Madrid): republikánus, *El Socialista* (Madrid): szocialista, *El Correo Español* (Madrid): karlista, *El Sol* (Madrid): független, *Los Aliados* (Madrid): antantszimpatizáns, *El Día* (Madrid): németbarát, *El Imparcial* (Madrid): antantbarát, majd németbarát, *El Heraldo de Madrid* (Madrid): független, antantszimpatizáns, *La Correspondencia de España* (Madrid): antantszimpatizáns, *El Radical* (Barcelona): republikánus, antantszimpatizáns, *El Tiempo* (Barcelona): németbarát, *La Tribuna* (Barcelona): németbarát, *Cataluña* (Barcelona): antantszimpatizáns, *ABC* (Madrid): független. Forrás: Insenser–Brufau: i. m. 107.; A madridi sajtó helyzetéről ld.: Theresa Krachler: *Die Madrider Presse. Ihre Entwicklung von den Anfängen bis zum Jahre 1931*. phil. Diss., Wien, 1958.; A Dresler: *Die spanische Presse*. in *Zeitungs-Verlag*, 1925. december 18. 51. sz., 3371.; valamint Míryam Sánchez Prieto: *Historia de la prensa en España*. Szeged, 2000.

⁸ A német propagandáról szólva feltétlenül szükséges említést tenni a Külügyi Hivatal által 1914 őszén Berlinben alapított Zentralstelle für Auslandsdienstről (ZfA), mely a kultúrpropagandáért is felelt. 1916-tól szervezett több országban német művészeknek kiállításokat, német zenekaroknak koncertturnékat, illetve bemutatták német szerzők színházi műveit, sőt divatbemutatókat és varietéműsorokat is rendeztek. Vö: Albes: i. m. 90–101. Spanyolországban kiemelendő a *Der deutsche Nachrichtendienst* tevékenysége, melynek két központja volt, a jelentősebb Barcelonában, August Hofer irányításával, a madridit pedig Wilhelm Rautzenberg vezette. A *Deutscher Nachrichtendienst* létrejöttéről a Monarchia barcelonai főkonzulja, Szentmiklós Jenő dr. is beszámolt Fürstenbergnek küldött 1914. november 18-i jelentésében. *HHStA Gesandtschaftsarchiv Madrid, Karton 89, No. 4331/res.*: „A Deutscher Nachrichtendienst-tel közvetlen kapcsolatban állok. ... Így az ingyen közli cikkeinket, sőt, ha kell, le is fordítják azokat spanyol nyelvre.” Hofer tevékenységét különösen fontosnak tartotta Szentmiklós, mert „Hofer szinte valamennyi itteni lappal kapcsolatban áll.” A jelentés melléklete tartalmazza Hofer körlevelét a *Deutscher Nachrichtendienst* létrehozásáról, illetve annak célkitűzéseiről.

Spanyolország ugyanis, mely ellensúlyozhatja az antant térhódítását, csak kívánatos lehetett a központi hatalmak számára.

Hatásos érve volt a német propagandának annak hangsúlyozása, hogy mialatt az antant országok az évszázadok során komoly károkat okoztak Spanyolországának, addig a német-spanyol viszonyt nem terhelték hasonló előzmények. Az sem volt mellékes, hogy Németország, illetve Ausztria-Magyarország geográfiai helyzetéből adódóan sem jelentett veszélyt Spanyolországra – szemben a franciákkal. Németország ezen túlmenően a – győztes – háború utánra is kínált perspektívát: úgy gondolta, egy erős, stabil Spanyolország ellensúlyozhatná Nagy-Britannia és Franciaország hatalmát; a németek tehát mint egyik legfontosabb jövőbeni szövetségésükre tekintettek Spanyolországra. Ezenkívül a gazdasági felemelkedés lehetősége is része volt a németek által vázolt spanyol jövőképnek.⁹ A német propaganda emellett folyamatosan hangsúlyozta a két ország közötti szoros történelmi múltra visszatekintő kulturális összetartozást.

A németek azt is fontosnak tartották, hogy egyfajta számvetést – összehasonlítást – tegyenek az antant és maguk között: így mindvégig apelláltak katonai fölényükre, lakosságuk állandó növekedésére, a német gazdaság, ipar, tudomány eredményeire.

Meghatározó alakja – tényezője – volt e propagandának maga a császár, II. Vilmos, miután sok spanyol benne látta ideálját megtestesülni.¹⁰

Különösen hatásos volt persze „pellengérré állítani” az ellenséges hatalmakat: Angliát úgy említették, mint a főbűnöst, aki a háború kirobbanásáért is felelőssé tehető – és persze mindig lehetett utalni az angol-spanyol történelmi ellentétre –, Franciaország szintén a gonosz megtestesítője volt – például a napóleoni invázió alatt –, Oroszország pedig egyszerűen, mint az európai kultúra fenyegetője szerepelt.

Az Osztrák–Magyar Monarchia propagandájának nehézségei

A háború kirobbanásakor Bécs és Madrid között a rejtjel-távíratok összeköttetés Rómán keresztül történt, ami állandó késést és kellemetlenségeket okozott a cs. és kir. Külügyminisztérium és nagykövetsége közötti levelezésben. Fürstenberg herceg 1914. szeptember 24-i táviratában utalt a nehézségekre:

„Az itteni k. u. k. nagykövetség k. u. k. Külügyminisztériummal való rejtjel kapcsolata Rómán át meglehetősen korlátozott, ami azzal magyarázható, hogy Bonin gróf¹¹ nem hajlandó hosszabb táviratokat továbbítani... Attól tart ugyanis, hogy mivel az olasz és az osztrák

⁹ Ezek az ígéretek folyamatosan jelentek meg a *Germaniában*, melyet Hofer adott ki kéthetente. A folyóirat pontos címe: *Germania Revista de Confraternidad hispano-aleman*, (Germania. Zeitschrift der spanisch-deutscher Brüderlichkeit). Az első szám 1915. március 1-jén jelent meg 3000 példányban. Vö: Albes: i. m. 168. A megjelenésről beszámolt a Monarchia bilbaói alkonzulja, Wilhelm Wakonigg is. *Gesandtschaftsarchiv Madrid, Karton 89*. 1915. március 27. Néhány cím az említett témához: Luis Almerich: *Visiones y profecias*. 1915. július 1. 9. sz. 1–3., Uő.: *Problemas económicos*. 1915. május 15. 6. sz. 1–4., Anton Putz: *Las relaciones históricas entre Alemania y España*. 1915. július 15. 10. sz. 4–6.

¹⁰ Vö. Josep Granger: *El Kaiser y nuestros poetas. Germania*, 1915. március 15. 2. sz. 9. és Fabriciano González: *La musa bélica. Al Kaiser. Germania*, 1915. augusztus 15. 12. sz. 24.

¹¹ Bonin Longare, Olaszország spanyol nagykövete.

rák rejtjel különböző, az angol és francia kormány felfigyelne erre, és az Itália és Spanyolország közötti rejtjelkapcsolatot teljesen megakadályozná. Ezért a hosszabb táviratokat a madridi német nagykövetségen keresztül fogják továbbítani... Ezáltal ugyanakkor az is lehetővé válna, hogy legalább hetente háromszor hozzám is eljussanak részletes hadijelentések, melyekre feltétlenül szükségem van Monarchiánk presztízsének fenntartásához.”¹²

Az ügyben Macchio báró is próbált közvetíteni Bécs és Madrid között; távirata sejtetni engedi, hogy a bécsi spanyol nagykövet, Castro y Casaléiz sem teljesítette maradéktalanul ez irányú kötelezettségeit:

„A k. u. k. Monarchia madridi nagykövete hálás lenne, ha Excellenciád megtudakolná a bécsi spanyol nagykövettől, hogy tájékoztatja-e hivatalosan kormányát hadműveleteinkről, és Excellenciád minderről táviratban értesítené Fürstenberget, miután a spanyol külügyminiszter azt a kijelentést tette, hogy Bécsből csak kevés és pontatlan híreket kap.

Öfelsége, az Anyakirálynő emiatt magán kívül van, és az itteni sajtóközlemények is rendkívül aggasztják.

Mindezért érdekeink azt kívánják, hogy a bécsi spanyol nagykövet rendszeresen juttasson el hivatalos jelentéseket Madridba.”¹³

További kellemetlenséget okozott az Osztrák–Magyar Monarchia érdekei szempontjából, hogy szeptember elejéig a spanyol lapokban az osztrák–magyar hadszínterekről kizárólag kedvezőtlen, francia és angol forrásokból származó hírek jelentek meg:

„...A királyi spanyol külügyminiszter, aki a háború kitörése óta a spanyol újságírókat naponta kétszer személyesen fogadja, hogy felolvassa nekik a spanyol diplomatáktól beérkezett hadijelentéseket, a mi hadszíntereinkről szeptember 7-ig számunkra kizárólag kedvezőtlen, francia és angol forrásból származó híreket közölt.

Velem szemben mindig arra hivatkozik, hogy a bécsi királyi spanyol nagykövettől szinte egyáltalán nem kap híreket, amit ő azzal magyaráz, hogy kormányunk valószínűleg leállította a rejtjeltávirati forgalmat a spanyol nagykövet felé, illetve, hogy kormányunk egyáltalán nem hoz nyilvánosságra hivatalos közleményeket a hadi helyzetről.”¹⁴

Fürstenberg ezzel kapcsolatban tájékoztatta Berchtoldot¹⁵, hogy tudatta a spanyol külügyminiszterrel, feltevései nem fedik a valóságot. Arról is beszámolt, hogy miután de Lema márki tudomására hozta, hogy Bécsben Castrótól nem vonják meg a híreket, hirtelen nyilvánosságra kerültek hadijelentések a cs. és kir. Monarchia hadszíntereiről is.

„Még akkor is, ha ezek szerfelett rövid jelentések, és egyértelműen felfedezhető annak szándéka, hogy sikereinket jelentéktelennek tűntessék fel, mégis bizonyos mértékig ellensúlyozhatják az ellenséges oldalról naponta megjelenő közleményeket, melyek hadseregeink megsemmisítését és a monarchiabeli zendüléseket híresztelik.”¹⁶

¹² HHStA P.A. I 916 Liasse Krieg 9c: Prinzipielle Weisungen und Berichte bei Vermittlung der Kriegsnachrichten nach Spanien und Amerika. Fürstenberg jelentése 1914. szeptember 24-én. No. Z. Geheim 752.

¹³ Macchio báró jelentése Rómából 1914. szeptember 30-án. No. 983. Uo.

¹⁴ Fürstenberg herceg jelentése Berchtoldnak 1914. október 3-án. No. 24/P. Uo.

¹⁵ Leopold Graf Berchtold von und zu Ungarschitz 1912. február 17. és 1915. január 13. között volt a Monarchia külügyminisztere.

¹⁶ Uo.

Fürstenberg megítélése szerint de Lema márki elkötelezte magát a francia kormánynak, hogy ha már a német katonai sikerek nem titkolhatók el, legalább Ausztria-Magyarország hadműveleteiről nem tesznek közzé híreket.

„A spanyol külügyminiszter franciákkal szembeni elkötelezettsége olyan méreteket ölt, hogy még Őfelségét, az Anyakirálynőt is félreinformálja, miszerint Bécsből nem kaphat híreket, és a bécsi spanyol nagykövet sincs abban a helyzetben, hogy a császári családról, illetve a hadieseményekről információkat adjon.

Érdekes módon azonban szeptember 7. után (ld. fentebb) Őfelsége egyszerre három táviratot is kapott régebbi dátummal.”¹⁷

Ugyanakkor Fürstenberg de Lemával kapcsolatban megjegyzte, hogy egyéb esetekben rendkívül együttműködőnek mutatkozik, ezért feltételezhető, hogy a francia kormány fentebb említett nyomása igen erős lehet.¹⁸

A Madridba irányuló rejtjel-távirati kapcsolat októberben sem vált zavartalanná, a hónap elején Fürstenberg ismét arról számolt be, hogy a hírszolgálat elégtelenül működik.¹⁹

A Monarchia berlini nagykövetének, Hohenlohe hercegnek a táviratából kiderül, hogy nem sokkal később a német kormány – Fürstenberg kezdeményezésére – felajánlotta segítségét: „A német kormány naponta 50 szót rendelkezésünkre bocsát Madridba az itteni táviróállomásán. A hadijelentéseket az itteni Külügyi Hivatalnak kell küldenünk, amely azután ezeket mint saját táviratokat német rejtjelezéssel a madridi német nagyköveten keresztül eljuttatja Fürstenbergnek...

Úgy ítélem meg, az a legszerencsésebb, ha a hadijelentéseket a k. u. k. Külügyminisztérium közvetlenül a német Külügyi Hivatalnak küldi, hogy ezáltal a napi 50 szavas keretet ésszerűen tudjuk elosztani, ami csak a mi központunkból lehetséges.”²⁰

Mindezek ellenére október végén Fürstenberg újfent arról panaszkodott, hogy Őfelsége, az Anyakirálynő – akivel ő állandó telefonkapcsolatban van – e hó 11. és 20. között ismét nem kapott egyetlen hivatalos jelentést sem a bécsi spanyol nagykövettől.

„Továbbá tájékoztatott Őfelsége, hogy Őfelsége, a király rendkívül felháborodott a hírek visszatartása miatt, és e hó 16-án táviratban utasította Castro urat, hogy azonnal küldjön jelentést, azonban tegnapig a király sem kapott választ Bécsből. Mindezek miatt Őfelsége – szemben édesanyjával – azon a véleményen van, hogy az angol, illetve francia távirati hatóságok a spanyol kormánynak címzett bécsi táviratok továbbítását akadályozzák.”²¹

A történeteket némiképp – Fürstenberg számára is – érthetlenné tette a következő momentum: „Őfelsége, a király, illetve Őfelsége, az Anyakirálynő ugyanakkor megkapják a nekik címzett rejtjeltáviratokat Bécsből. (Őfelségének, az Anyakirálynőnek saját rejtjele van).”²²

A nagykövet erre csak a következő magyarázatot találta: „... Castro úr vagy valóban nem küld jelentéseket, vagy csak abban az esetben, ha neki tetszik, vagy a másik lehetőség,

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Macchio báró jelentése Rómából 1914. október 14-én. No. 1079. Uo.

²⁰ Hohenlohe jelentése Berlinből 1914. október 20-án. No. 614. Uo.

²¹ Macchio báró jelentése Rómából 1914. október 29-én. No. 1151. Uo.

²² Uo.

hogyan az itteni külügyminiszter a táviratokat elsikkasztja. Ez utóbbit azonban kivitelezhetetlennek tartom a király beleegyezése nélkül.”²³

Fürstenberg számára nehezítette a tisztánlátást, hogy Mária Krisztina kérte, semmiképpen ne szóljon a tőle kapott információkról, és legfőképpen arról ne, hogy Castro úrral közvetlen sifrekapcsolatba tud lépni.

E jelentése végén tett Fürstenberg említést arról is, hogy néhány napon belül Spanyolországban egy titkos rádió-telegrafikus állomás áll a Monarchia rendelkezésére.

Az Osztrák-Magyar Monarchia kísérletei a spanyol sajtó befolyásolására

Fürstenberg már 1914. szeptember 3-án arról tudósított, hogy „az itteni sajtó döntő többsége francia anyagi támogatást kap, ennek eredményeként kizárólag francia és angol forrásokból merít, melyek ellenségeink valamennyi sikerét felnagyítják”.²⁴

A dokumentumok azt bizonyítják, hogy a nagykövet figyelmeztetésére sokáig nem reagált Bécs, így Fürstenberg 1915. május 3-án javaslatot tett, hogyan lehetne változtatni ezen a helyzeten a központi hatalmak javára: „Itteni, széles körben olvasott frankofil trösztlapok hajlandók lennének megfelelő jutalmazás ellenében érdekeinket képviselő cikkeket közölni. Amennyiben Excellenciád úgy ítéli meg, érdemes élnünk e lehetőséggel, kérem, engedélyezze, hogy havonta kb. ezer pesetát e célra fordítsak a szolgálati kassza terhére.”²⁵

Burián a javaslattal kapcsolatban következőképpen tájékoztatta a Monarchia berlini nagykövetét: „Megítélésem szerint Spanyolország antanthoz való esetleges csatlakozásának kérdése elsősorban Németországot érinti, így egy olyan akciót, melyet Fürstenberg herceg kezdeményez, mindenekelőtt Berlinnek kellene elindítani és finanszírozni.”²⁶

A német államtitkár, von Jagow egyetértett a javaslattal, mely szerint a spanyolországi propagandánál a németeknek kell vezető szerepet betölteni.²⁷

Fürstenberg azonban úgy ítélte meg, hogy ezáltal Ausztria-Magyarország spanyolországi tekintélye, illetve gazdasági pozíciója a jövőben komoly csorbát szenvedne.²⁸

Conrad báró²⁹ is támogatta Fürstenberg ambícióit: „A spanyol közvélemény alakulását részben a madridi, illetve vidéki lapok – mint Barcelona, Sevilla, Valencia és Bilbao –, valamint egyes képviselők befolyásolják.

Ezek kivétel nélkül megvásárolhatók, mivel állami támogatást nem kapnak, és gazdasági értelemben is függetlenek. Megbízható informátorom is megerősítette, hogy kb. 10-20 millió koronával mindkét tényező megnyerhető lenne oly módon, hogy rövid időn belül nemcsak, hogy Spanyolország antanthoz való csatlakozását tudnánk megakadályozni, hanem az ország franciáknak történő hadüzenetével is számolni lehetne.

A következő madridi lapokat lehet elsősorban megnyerni e célnak:

El Imparcial,

²³ Uo.

²⁴ HHStA P. A. I 895. Z. 20/P

²⁵ Uo.

²⁶ Burián távirata Hohenlohenak Berlinbe 1915. június 1-jén. Uo.

²⁷ Hohenlohe távirata Berlinből 1915. június 2-án. Uo.

²⁸ Fürstenberg távirata 1915. június 4-én. No. 23/P A-B. Uo.

²⁹ Conrad von Hütendorf.

El Heraldo de Madrid,
El Liberal,
El País és a

La Correspondencia de España, melynek az egész országban különlegesen jelentős befolyást tulajdonítanak.

Az említett újságok megvásárolhatósága – beleértve a republikánus „El País”-t is – Spanyolországban köztudott.

A tartományok lapjai csak alárendelt szerepet játszanak a Barcelonában megjelenő „La Vanguardia” és az „El Diario de Barcelona” kivételével.

Ami a politikusokat illeti, elsősorban a karlista párt vezérért, az ország legkiválóbb szónokát, Vazquez de Mella képviselőt kellene megnyernünk. Mellát minden párt elismeri mint nagy hazafit és politikust, aki a háború kitörése óta hangoztatja annak szükségességét az „El Correo Español” hasábjain, hogy Spanyolország csatlakozzon a szövetségesekhez. Már eddig is sokat tett ennek érdekében, azonban nem rendelkezik elegendő pénzzel ahhoz, hogy a kedvező döntés megszülessen.

Három befolyásos politikus – José Robles Lahesa ügyvéd úr, Federico Garcia-Paton y Robles ügyvéd úr és Isidoro Pedrasa – röviddel ezelőtt Bukarest felé utazva megálltak Bécsben, felkeresték informátoromat, és felajánlották, hogy a „La Correspondencia de España” tulajdonosát, Marquis de Santa Anát, valamint a legbefolyásosabb főszerkesztőt, „Romeo”-t egy viszonylag csekély áldozatért megnyerik ügyünknek.

Az antant által már megnyert és igen nagyvonalúan támogatott agitátorok az ismert republikánusok, mint

Lerroux,
Soraiano és

Blasco Ibañez³⁰, akik a háború kitörése óta írnak antantbarát cikkeket.

Ha sikerülne megnyernünk a fentebb említett három madridi lapot, akkor ezzel tevékenységük bázisától foszthatnánk meg az imént megnevezett agitátorokat, vagy talán még azt is elérhetjük, hogy ők maguk is számunkra kedvezően változtatják meg véleményüket.

Az antant agitátorok egyike, Lerroux, főleg a két nagy munkáscentrumban, Barcelonában és Bilbaóban publikál, ahol a szocialista-republikánus lapokat, melyek a Franciaországhoz való csatlakozást propagálják, kellene megnyerni.³¹

A Monarchia barcelonai főkonzulja, Szentmiklósy Jenő dr. is tudósított az antant spanyolországi agitációjáról, és javasolta, hogy jelentősebb összeggel támogassák a német ellenakciót. Ezzel Fürstenberg is egyetértett: „A legmelegebben támogatom főkonzulunk javaslatát, mivel a jövőre nézve rendkívül károsnak látnám Monarchiánk spanyolországi érdekeltsége szempontjából, ha a németeknek túl nagy mozgásteret engednénk e kérdésben.”³²

Buriánt azonban nem tudta eltántorítani a nagykövet eredeti elképzelésétől, aki berlini nagykövetét ismét fentiek szerint utasította: „A tervezett akció elsősorban Németország érdeke, ezért azt Berlinnek kell finanszírozni.”³³

³⁰ Blasco Ibañez, Vicente (1867–1928): spanyol író, politikus. Köztársaságpárti cikkei miatt több ízben bebörtönözték, Párizsba, majd Argentínába emigrált.

³¹ Conrad levele a külügyminiszternek 1915. június 30-án. K Nr. 10.277. HHStA P. A. I 895.

³² Fürstenberg távirata 1915. július 7-én. Uo.

³³ Burián távirata Hohenlohnak Berlinbe 1915. július 12-én. Uo.

Burián báró elképzelésével tulajdonképpen von Jagow is egyetértett, ugyanakkor remélte, hogy számíthat Bécs pénzügyi támogatására. A Monarchia külügyminisztere azonban mindezek ellenére is a következőket tudatta Hohenlohe herceggel: „Habár von Jagow úr számítt támogatásunkra, szigorúan bizalmasan közlöm Önnel, hogy mint ahogy azt már június 1-jei táviratomban is említettem, ez az ügy elsősorban Németország érdeke, ezért Monarchiánk nem kíván a pénzügyi részvétel kérdésében változtatni eddigi álláspontján.”³⁴

Ezzel az Osztrák–Magyar Monarchia külügyi vezetése tulajdonképpen lezártak tekintette a kérdést.

A levélváltások között ugyanakkor fontos – a központi hatalmak és Spanyolország viszonyát kedvezőtlenül érintő – esemény történt.

Olaszország 1915. május 23-i hadüzenete az Osztrák–Magyar Monarchiának komoly nyugtalanságot okozott Spanyolországban, mivel ennek következtében az antant került fölénybe a Földközi-tenger térségében, illetve Spanyolorzágnak közelebből is szembesülnie kellett a háború veszélyével, mivel antant államok gyűrűjébe került. Habár a miniszterelnök, Dato³⁵ ismételten kinyilvánította az ország semlegességét, az új helyzet aggodalomra adott okot a központi hatalmak számára.³⁶ A német katonai attasé, Kalle javasolta Berlinnek, hogy a spanyolországi propagandát jelentősen növelje, amire von Jagow-tól engedélyt is kapott. Ratibor herceg pedig azt tanácsolta, hogy a németek szerezzék meg az eddig antantbarát három nagy madridi napilapot több millió peseta befektetéssel: az *El Imparcialt*, az *El Heraldo de Madridot* és az *El Liberalt*.³⁷ Ezt a tervet azonban nem sikerült realizálni, valószínűleg az antant beavatkozása miatt.

A németek fokozott spanyolországi propagandatevékenységét az is magyarázhatta, hogy 1915 nyarától a spanyolok egyre nagyobb mennyiségben szállítottak fegyvereket, muníciót az antant országoknak.³⁸ Fürstenberg feltételezte, hogy Dato kabinetje mindezt nem külpolitikai okokból tolerálta, hanem belpolitikai-gazdasági okokból.³⁹ Ekkorra ugyanis világszá vált, hogy Dato kormánya már nem tudja magát sokáig tartani; a növekvő export által bekövetkező élelmiszerhiány miatti folyamatos áremelkedések következtében mindennaposá váltak a demonstrációk, sztrájkok, elsősorban a városi munkásság körében. A kormány gyenge próbálkozásai – például a vámok megemlése – nem bizonyultak hatásosnak, így 1915. december 8-án az egész kabinet lemondott.⁴⁰ XIII. Alfonz próbálkozása, hogy

³⁴ Burián Hohenlohénak 1915. július 30-án. Uo.

³⁵ Eduardo Dato: konzervatív politikus, kormányfő 1913–1915 között, 1917. júniustól novemberig, 1921-es újabb miniszterelnöksége alatt meggyilkolták.

³⁶ *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender*, hrsg. von Ernst Jäckh, Karl Hönn, Wilhelm Stahl. 1914–1918, Bd. 55–59, 30–34. Jg., München, 1917–1922. Itt: 1915. Bd. 56/2., 714.

³⁷ Fürstenberg herceg is próbált ez irányban hatni feletteseire. Vö: HHSStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése Buriánnak 1915. május 30-án és június 4-én.

³⁸ Fürstenberg jelentéseiben erről folyamatosan tájékoztatta Bécsset. A HHSStA P. A. I 895–896 kártonokban számos vonatkozó jelentés található, illetve a HHSStA P. A. XX 66-os kártonban is.

³⁹ HHSStA P. A. I 895. Fürstenberg Buriánnak 1915. szeptember 23-án. No. 37/P.

⁴⁰ Vö: Manuel de J. Galván: Spain and the World War. in *Current History Magazine*, 1917. október, Bd. 7., 58–62., illetve a lemondás körülményeiről: HHSStA P. A. XX 66. Fürstenberg jelentése 1915. december 7-én. No. 278. Ekkor a nagykövet még azt jelentette, hogy „a liberálisok meghívása a kormányzásra Romanones gróf vezetésével pillanatnyilag nem valószínű, sokkal inkább várható Dato kabinetjének rekonstrukciója, vagy a jelenlegi minisztérium megtartása új vezetővel.” December 10-én pedig Fürstenberg már Romanones kinevezéséről tájékoztatót. No. 280. Uo. A nagykövet arról is

ismét konzervatív kormány alakuljon, nem hozott sikert; végül a király a két liberális pártvezér közül választhatott: vagy a németbarátként aposztrofált García Prieto mellett dönt, vagy az antant híve, Romanones gróf⁴¹ mellett. Alfonz választása végül utóbbira esett.⁴² A királyt döntésében valószínűleg a francia és brit nagykövet is befolyásolta.⁴³ A központi hatalmak érdekei szempontjából tehát kedvezőtlen változás történt a spanyol politikai életben; reményt jelenthetett a reménytelenségben, hogy legalább az új külügyminiszter, Miguel Villanueva y Gómez németbarát volt.⁴⁴ Azonban ez sem változtatott a tényen, hogy ettől kezdve új viszony kezdődött Berlin és Madrid között: végleg meghiúsult az a remény, hogy szorosabb együttműködés jöhet létre Spanyolország és a központi hatalmak között.⁴⁵

Aggodalomra adott okot az új politikai légkör XIII. Alfonz számára is; a király attól tartott, hogy a liberális és demokratikus antanthatalmakhoz való közeledés veszélyeztetheti a monarchia létét is.

1916 márciusától 1917 áprilisáig, Romanones lemondásáig

Új helyzetet teremtett 1916. március 10-én Németország hadüzenete Portugáliának, miután Spanyolország ezáltal most már több oldalról is a háború közvetlen közelébe került, és ettől kezdve Európa legfontosabb semleges államaként tartották számon.

Talán ez is magyarázhatja, hogy 1916 nyarán a németek egészen különleges – és látványos – lépést tettek annak demonstrálására, milyen jelentőséget tulajdonít Vilmos császár Alfonz politizálásának: június 21-én a kora reggeli órákban az „U35” tengeralattjáró felbukkant Cartagena kikötőjében. A spanyolok körében ez már önmagában is szenzációnak

beszámolt, hogy „Ófelsége tegnap magántitkárát, Torrest küldte német kollégámhoz, hogy biztosítsa, habár a konzervatív párton belüli nézeteltérések miatt kénytelen volt a liberálisokat kormányra hívni, ami számára rendkívül kellemetlen, de ez a külpolitika irányában semmilyen változást nem fog jelenteni.” Vö. még: *HHStA P. A. 1895. Fürstenberg jelentése 1915. december 18-án. Nr. 293.*

⁴¹ Álvaro de Figueroa y Torres, Romanones grófja: liberális politikus és író, aki többször is volt kormányfő 1912–1913-ban, 1915–1917-ben, 1918–1919-ben.

⁴² *Schulthess*: 1915. Bd. 56/2., 718.

⁴³ Nem sokkal később, 1916. február 14-én Fürstenberg herceg egy olyan eseményről adott hírt, amely szintén arra utalt, hogy az antant nem szűkölködött az ígéretekben a spanyol király megnyerése érdekében. A nagykövet beszámolt arról, hogy „néhány nappal korábban Madridban az ismert anglofil író, egykori helyettes külügyi államtitkár, Hontoria tartott nyilvános előadást a kormány megbízásából a spanyol aspirációkról. Tanger kérdése mint létkérdés szerepelt a spanyol igények között. Fürstenberg megjegyezte, hogy bizalmas információi szerint az angol kormány Tanger kérdésében igen jóindulatúnak mutatkozik Spanyolországgal szemben. Ennek bizonyítékaként az említett előadás a napokban meg fog jelenni a „Times”-ban is megfelelő kommentárral.” *HHStA P. A. XX 66. No. 83.*

⁴⁴ Villanuevát azonban már 1916. február 26-án leváltotta Romanones, miután a külügyi tárcát is saját irányítása alá vonta. Villanueva pénzügyminiszter lett. Fürstenberg vonatkozó jelentése éppen február 26-i keltezésű: „Nem kizárt, hogy Romanones kihasználja a jelenlegi miniszteri válságot, és a külügyek irányítását is saját kezébe veszi.” *HHStA P. A. XX 66. No. 108.* A jelentésből az is kiderül, hogy Villanueva leváltásában komoly szerepet játszott, hogy a miniszterelnök megítélése szerint nem volt kellő mértékben antantbarát.

⁴⁵ *Schulthess*: 1915. Bd. 56/2., 718.

számított, miután többségük soha nem látott eddig tengeralattjárót; a spanyol haditengerészet majd csak 1917-től rendelkezik saját tengeralattjáróval.⁴⁶ Az akció fő célja II. Vilmos császár sajátkezű levelének kézbesítése volt, melyben megköszöni azt a vendégszeretetet, melyet a spanyolok a németekkel szemben tanúsítanak.⁴⁷ Viszonzásként a németek kilátásba helyezték mintegy tíz hajó átadását a spanyoloknak a tengeralattjáróik által okozott károk miatti veszteségek ellenében. A cartagenai eset legfőbb sikere abban mutatkozott meg, hogy világhosszá vált a spanyol kormány – és leginkább Romanones – számára, hogy a németeknek még mindig milyen jelentős bázisa van az országban, s a semlegesség feladása az antant javára nagy valószínűséggel forradalomhoz, illetve polgárháborúhoz vezetne. Fürstenberg herceg is reagált a történetekre: javasolta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia is küldjön tengeralattjárót Spanyolországba, mégpedig Barcelonába. A cs. és kir. Hadügyminisztérium Tengerészeti Szekciója a kérést indoklás nélkül elutasította. Június 23-án Fürstenberg a következőket írta az „U35” felbukkanásáról: „A látogatás sikere valóban kiváló. A k. u. k. kormányzat azonban javaslatom elutasításával nagyon fontos alkalmat szalasztott el, hogy a Monarchia tekintélyét növelje.”⁴⁸ Fürstenberg júniusi levelében arról is beszámolt, ami mintegy végjátéka volt a történeteknek, hogy tudniillik az antant azzal vádolta a németeket, hogy megsértették a spanyol semlegességet.⁴⁹

1916 nyarán azonban a német hadsereg vereségei – Verdun, Somme – Spanyolországban is megingatták a germanofil tábor; egyre kétségesebbé vált a központi hatalmak végső győzelme. Románia hadba lépésével⁵⁰ pedig alapvetően új helyzet alakult ki Spanyolországban; a háború első két éve alatt ugyanis egyfajta egyensúly volt a két szimpatizáns tábor között, ami most felbomlani látszott az antant javára. A szövetségesek – és elsősorban Franciaország – propagandája egyébként is egyre intenzívebbé vált 1915 májusától, Itália hadba lépésétől kezdve, amire Fürstenberg herceg jelentése is utalt.⁵¹

Befolyásos spanyol lapokat kezdtek egyre nagyobb összeggel támogatni, mint például az *Españát* – José Ortega y Gasset lapját⁵² –, amely a korszak legismertebb spanyol értelmiségi folyóirata volt, kezdetben havi 400 pesetával, majd ez 1000-re emelkedett. De a támogatott lapok között volt az *El País*, az *Época*, és Romanones lapja, az *El Diario Universal* is.

Fürstenberg jelentése igazolja, hogy Románia hadba lépésének hatására a spanyolországi események is aggodalomra adtak okot.

„Az antant ténykedése Romániában, ami az ország hadba lépését eredményezte, itt azt a visszhangot váltotta ki, hogy a spanyolok többsége arra számít, ezután országuk követke-

⁴⁶ Vö. A cs. és kir. katonai attasé jelentése Madridból 1917. április 27-én. No. 288.: „...Tájékoztatásul közlöm, hogy megérkezett az első spanyol tengeralattjáró. A Fiatnál megrendeltek még nem készültek el.” *HHSIA P. A. XX 66.*, illetve egy szeptemberi jelentésből megtudhatjuk, hogy még három tengeralattjáró érkezett Olaszországból. Dato pedig tájékoztatott arról, hogy további hat tengeralattjáró már készül, így rövidesen Spanyolorzágnak tíz tengeralattjárója lesz. *Zusammenfassung der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 20. September 1917. Evb. Nr. 16388. HHSIA P. A. I 896.*

⁴⁷ A német császár Alfonznak írt levelét közzétette a *Berliner Tageblatt* 1916. június 26-án.

⁴⁸ *HHSIA P. A. I 895* Fürstenberg jelentése 1916. június 1-jén, illetve június 23-án, valamint Kriegsministerium-Marinesektion a cs. és kir. Külügyminisztériumnak 1916. június 8-án.

⁴⁹ Fürstenberg jelentése 1916. július 1-jén és július 5-én. Uo.

⁵⁰ Románia 1916. augusztus 27-én üzent hadat az Osztrák–Magyar Monarchiának.

⁵¹ Fürstenberg jelentése 1915. június 4-én. *HHSIA P. A. I 895.*

⁵² Ortega 1916 elején megvált a laptól, és új lapot alapított *El Espectador* néven.

zik, és az antant részéről az eddigieknél is komolyabb nyomással kell számolni, amit annak érdekében tesz, hogy Spanyolországot is teljesen uralma alá vonja.

Az antant kezében fontos eszköz e cél elérése érdekében Spanyolország gazdasági függősége elsősorban Angliától, illetve a központi hatalmak katonai presztízavesztése az utóbbi hónapokban – például Verdun sikertelen ostroma, de még inkább a galíciai visszavonulás. Mindez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Románia az antanthoz csatlakozott, miután általános az a nézet, hogy Románia mindezt nem tehetné volna meg, ha nem lenne meggyőződve a központi hatalmak katonai összeomlásáról.

Az antant fokozott propagandatevékenységének első jelei tapasztalhatók abban a heves sajtókampányban is, melynek során francofil lapok próbálják a spanyol közvéleményt Németország ellen hangolni.⁵³

A nagykövet úgy látta, hogy ez ellen az egyetlen hatásos eszköz az lehetne, ha a központi hatalmak mielőbb elsöprő katonai sikert tudnának elérni valamely hadszíntéren. „A legcélravezetőbb persze az lenne, ha sikerülne Románia megsemmisítése. Ezzel ugyanis meggyőzhetnék a miniszterelnököt is arról, hogy az antant teljesen tehetetlen, ha cinkostársát folyamatosan kell megvédenie, mint ahogyan ez Szerbia esetében bizonyossá vált.”⁵⁴

Fürstenberg ezt követően próbálta felvilágosítani a spanyol politika vezetőit a kialakult helyzetről, illetve a perspektíváról.

Szeptember 4-én tájékoztatott Gassetal⁵⁵ történt találkozásáról, melynek során Gasset – tekintettel a Románia hadba lépése miatt kialakult szituációra – feltett néhány kérdést a nagykövetnek, annak érdekében, hogy felmérje Spanyolország lehetőségeit a háború utáni helyzetre is. A központi hatalmak kellő mértékben felkészültek-e a Románia hadba lépése következtében kialakult veszély elhárítására? Rendelkeznek-e elegendő hadi potenciállal ahhoz, hogy az elfoglalt területeket megtarthassák? Képes-e gazdaságuk ellenállni az ellenséges blokádnál kialakult ellátási nehézségeknek? A nagykövet látja-e már a háború végét?⁵⁶

Fürstenberg a következőket válaszolta. A központi hatalmak hadi helyzetét megnyugtatónak találja, és meggyőződése, hogy az elkövetkező két-három hónapban Románia – mint korábban Szerbia is – megkapja méltó büntetését. Megítélése szerint a meghódított területek ellenség általi visszaszerzése szóba sem jöhet. Úgy gondolja, hogy a központi hatalmak gazdasági helyzete lehetővé teszi, hogy ellenálljanak az ellenség kiéheztetési szándékának.

Ami a háború végét illeti, erre a nagykövet azt válaszolta, hogy megítélése szerint ez csak akkor kerülhet komolyan szóba, ha az ellenséges tábor vezető körei képesek lesznek nyilvánosan ígéretet tenni, hogy fenyegetésük, miszerint ellenségük teljes megsemmisítése a céljuk, érvényét veszíti.⁵⁷

Egy nappal később viszont Fürstenberg ismét az antant aktív spanyolországi tevékenységéről tudósított: „Megbízható forrásból tudom, hogy az antant kormányok az utóbbi napok-

⁵³ HHStA P. A. I 895 Liasse Krieg 7a Spanien 1916. Fürstenberg jelentése 1916. augusztus 30-án Zarauzból. No. 399.

⁵⁴ Uo. Romanones azonban erről nem volt meggyőződhető, amit következő kijelentése is igazol: „Románia hadba lépése a reakciós Osztrák–Magyar Monarchia megsemmisülését jelenti, amit ő liberális-ként csak üdvözölni tud.” Fürstenberg jelentése 1917. január 13-án. No. 418. HHStA P. A. XX 66.

⁵⁵ Földművelésügyi- és kereskedelmi miniszter.

⁵⁶ Fürstenberg távirata 1916. szeptember 4-én Zarauzból. No. 406. HHStA P. A. I 895.

⁵⁷ Uo.

ban azzal a szándékkal fordultak Spanyolországhoz, hogy az lépjen a legszorosabb kapcsolatba velük.” Fürstenberg arra is utalt, hogy az antant célja elérése érdekében a fenyegetésektől sem riad vissza: „Ellenkező esetben arra kényszerítenék az országot, hogy a Baleárokot, illetve Spanyol Marokkót adja át Franciaországnak, Galiciát pedig Portugáliának.”⁵⁸

Nem sokkal később a nagykövet beszámolt egy nagyvonalú ajánlatról is, melyet Nagy-Britannia tett a spanyoloknak. Nem kevesebbet ígért, mint Tanger átadását. Fürstenberg ennek ellenére nem tartott attól, hogy Spanyolország ténylegesen feladja semlegességét, mivel megítélése szerint a király és néhány miniszter biztosan elutasítóan reagál az ajánlatra.⁵⁹

A spanyol király megnyerése – befolyásolása – érdekében a németek 1916 őszén próbálták rávenni Bécsre, hogy tegyen hasonló gesztust Alfonz király felé, mint ők, ezzel is bizonyítva, milyen jelentőséget tulajdonítanak Alfonz szimpátiája megnyerésének.

A Monarchia berlini nagykövete, Hohenlohe herceg beszámolt arról, hogy a német államtitkár, von Jagow kívánatosnak tartaná, ha a spanyol király rendszeresen kaphatna leveleket Ausztria-Magyarország császárától, melyekben – nem feltűnően – említésre kerülne, hogy a Monarchiában és Németországban szilárdan meg vannak győződve arról, a király soha nem lépne hadba Németország és legfőképpen az Osztrák–Magyar Monarchia ellen.⁶⁰

Hogy Alfonz király nem igazán érezte, hogy Bécsben méltányolják lépéseit, bizonyítja Fürstenberg távirata: „Mint ahogy megbízható forrásból értesültem, Őfelsége, a király úgy véli, kitartását Spanyolország semleges státusza mellett, mely meglehetősen nehéz az antant nyomása és zsarolása, valamint az ország jelenlegi politikai helyzete miatt, Bécsben kevésbé méltányolják, mint Berlinben, jóllehet az utóbbihoz rokoni szálak sem fűzik. Míután érdekeink szempontjából létfontosságú a király szimpátiáját élveznünk, és Őfelsége rendkívül fogékony a sajtóban történő méltatására, javasolnám, hogy a *Fremdenblatt* közöljön egy írást, amelyben utalnának arra, mennyire nehéz Spanyolországnak fenntartania semlegességét, és mindebben a királynak döntő érdemei vannak. Hasonlóan utalni kellene azokra a lépésekre, melyeket a király tett hadifoglyok érdekében, illetve egyéb humanitárius tetteire.”⁶¹

Fürstenberg javaslatát Bécsben elfogadták. Már egy héttel később a következő cikk jelent meg a *Fremdenblatt*-ban: „Alfonz király teljességgel tisztában van rangjából adódó kötelességeivel, és azzal a felelősséggel, amely ezzel jár. A legkegyetlenebb harcok idején a király legfontosabb uralkodói feladatának tartja, hogy a háború szenvedéseit a módjában álló eszközökkel mérsékelje. Soha nem feledjük el közbenjárását katonáinkért, akiket hadifoglyokként vittek Szerbiából Itáliába; fáradozásait annak érdekében, hogy megkönnyítse az oroszországi hadifoglyainkkal való kapcsolatfelvételt...”⁶²

A nagykövet egy másik javaslata már nem talált meghallgatásra Bécsben. Hiába jelentette Hohenlohe Berlinből: „Alfonz király feleségemnek küldött egyik leveléből tudom, hogy a király kb. 14 naponta kap rejtjeles jelentéseket Berlinből a közelmúlt hadműveleteiről,

⁵⁸ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1916. szeptember 5-én.

⁵⁹ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1916. szeptember 24-én.

⁶⁰ HHStA P. A. I 1046 Liasse Krieg 60. Pressaktion in den neutralen Ländern. Hohenlohe jelentése Berlinből 1916. szeptember 28-án. No. 288.

⁶¹ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1916. október 22-én. No. 488.

⁶² A *Fremdenblatt* cikke 1916. október 28-án. Uo.

amit ő hálával fogad. Ezért feltételezem, hogy a király részünkről még inkább értékelne hasonló figyelmességet...⁶³

Nem sokkal a háború vége előtt Fürstenberg is hasonló javaslatot tett; ajánlotta, hogy Alfonso és IV. Károly ismét lépjen közvetlen kapcsolatba egymással. Hatásosnak tartotta volna, ha a császár sajátkezű privátlevélben keresi meg a spanyol királyt, melyben tájékoztatja a Monarchia aktuális hadi helyzetéről, illetve a béke érdekében tett lépésekről.⁶⁴

1916-ban további incidensekhez – diplomáciai bonyodalmakhoz – vezetett, hogy a német tengeralattjárók sorozatosan süllyesztették el a spanyol teherhajókat.⁶⁵

Szeptember 25-én komoly tiltakozást váltott ki a spanyolok részéről a *Luis Vives* teherhajó elsüllyesztése, főleg miután kiderült, hogy az valóban csak gyümölcsöt szállított.⁶⁶ Az igazán komoly nézeteltérésekre e kérdésben 1917 februárjától – a korlátlan tengeralattjáró háború meghirdetésétől – került sor.

Hogy a fent említett események ellenére Spanyolország továbbra is semleges maradt, annak leginkább belpolitikai okai voltak; a történetek ellenére még mindig jelentős volt a germanofil tábor befolyása, illetve Fürstenberg szerint Spanyolország hadba kényszerítése esetén számolni kellett a polgárháború veszélyével, elsősorban a hadsereg álláspontja miatt, „amely már-már atavisztikus gyűlöletet táplált a franciák iránt.”⁶⁷

Említésre méltó újdonságot jelentett, hogy 1916 őszén végre a cs. és kir. Külügyminisztérium is hajlandóan mutatkozott bizonyos összeggel közreműködni a spanyol sajtó megnyerésében: „Mivel az antant komoly lépéseket tesz annak érdekében, hogy Spanyolországot semleges státusza feladására kényszerítse, ellenlépéseket kellene tenni. Nem egyszerű azonban megtalálni a legmegfelelőbb eszközöket erre. A német kormány madridi nagykövetének tekintélyes összeget bocsátott rendelkezésére, hogy az ottani sajtót, illetve alkalmazott befolyásos személyeket megnyerhessenek ügyüknek. Amennyiben Méltóságod szükségesnek látja, Méltóságodnak is rendelkezésére bocsáthatunk egy bizonyos összeget – mindenestre szerényebbet, mint szövetségünk.”⁶⁸

Az érdemi – konkrét összeget megjelölő – levélváltásokra majd 1917 januárjától – már Czernin⁶⁹ külügyministersége alatt – került sor. Ekkortól a németek ismét komoly sajtóhadjáratot indítottak Romanones megbuktatására, egyik fő érvük a miniszterelnök antanttal

⁶³ Hohenlohe Berlinből 1916. november 13-án. Uo.

⁶⁴ HHStA P. A. I 896. Fürstenberg jelentése Madridból 1918. szeptember 27-én.

⁶⁵ Az Osztrák–Magyar Monarchia tengeralattjárói is több esetben vétkesek voltak spanyol hajók elsüllyesztésében. Fürstenberg jelentései 1916. április 13-án, illetve 14-én is ezt igazolják. HHStA P. A. XX 66. No. 4140., illetve No. 4173.

⁶⁶ 1916 végéig Spanyolország 16 hajót vesztett a német tengeralattjárók torpedózása miatt. Vö. Benedikt Rüchardt: *Deutsch-spanische Beziehungen 1898-1931*. phil. Diss., München, 1988. 367.

⁶⁷ HHStA P. A. I 895. Fürstenberg jelentése 1916. szeptember 3-án.

⁶⁸ HHStA P. A. I 1046 Liasse Krieg 60. Pressaktion in den neutralen Ländern. Fürstenberg hercegnek Bécsből 1916. szeptember 29-én. No. 297. Ezt megelőzően Bécs már tett egy szerény lépést ez irányban: 1916 áprilisában Fürstenbergnek először sikerült elérni, hogy engedélyt kapjon a Ballhausplatztól egy spanyol újság finanszírozásához: a *Slavia* névvel spanyol és cseh nyelven megjelenő havi lapot támogatták először havi 250 pesetával, majd 350 pesetával. HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése 1916. április 2-án, illetve 1917. december 28-án, valamint Czernin Fürstenbergnek 1917. január 8-án.

⁶⁹ Ottokar Graf Czernin von Chudenitz 1916. december 22. és 1918. április 16. között volt az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere.

folytatott csempészkereskedelme volt. Romanones – részben ennek hatására – január 9-én felajánlotta XIII. Alfonznak a lemondását, de az uralkodó – miután konzultált több magas beosztású politikussal – azt akkor még nem fogadta el. A miniszterelnök pozíciója ezáltal átmenetileg ismét megszilárdult.⁷⁰

Segíthette ezt a januárban meghirdetett korlátlan tengeralattjáró háború is, melynek következtében a központi hatalmak helyzete különösen kritikussá vált Spanyolországban. Egyes adatok szerint csak januárban 11 spanyol teherhajót süllyesztettek el.⁷¹

1917. január 31-én Ratibor és Fürstenberg hivatalosan átadta a spanyol külügyminiszternek, Giméneznek a korlátlan tengeralattjáró háború meghirdetéséről szóló nyilatkozatot. A spanyolokat azért érintette rendkívül kedvezőtlenül az intézkedés, mert a zárt zónát annyira kiterjesztették, hogy ezáltal a spanyol tengeri kereskedelem kétharmada megbénult.

Február 6-án Romanones miniszterelnök válaszképpen átnyújtotta a spanyol kormány tiltakozó jegyzékét Ratibornak, kiemelve, hogy a blokádnak ellehetetleníti a spanyol kereskedelmet.⁷²

Eközben a Monarchia spanyolországi propagandájának szervezői további nehézségekkel szembesültek. Hogy a biztonságos kapcsolat megteremtése még 1917 elején is problematikus volt, bizonyítja a Monarchia berni követe, Musulin báró Czerninnek küldött jelentése: „Mivel számomra ismert, hogy a k. u. k. Külügyminisztérium valamennyi próbálkozása annak érdekében, hogy a „Nación”-t és az „ABC”-t megrendelje, a francia cenzúra miatt megghiúsult, megbízom dr. Lothart⁷³, hogy ezt a két lapot egyelőre negyed évre fizesse elő; ha ezek valóban megérkeznek, azonnal továbbítani fogom őket a k. u. k. Külügyminisztérium sajtóosztályára.

Mindenesetre kötelességemnek érzem bizalmasan megjegyezni, hogy habár dr. Lothar elkötelezettje ügyünknek, olyan kérdésekben, mint a szóban forgó is, néha túlzott könnyelműséget tanúsít.”⁷⁴

Musulin báró ez utóbbi megjegyzése arra vonatkozott, miszerint „a sajtószolgálatnál kapcsolatban álló Rudolf Lothar jelentette, hogy fáradozásai eredményeként sikerült egy abszolút biztos utat találnia, hogy eljuttathassuk leveleinket Spanyolországba. A közvetítőt Augusto Ramonedának hívják.”⁷⁵

Fürstenberg és Czernin levélváltásaiból arra következtethetünk, hogy 1917 elejétől a cs. és kir. Külügyminisztériumnál végre meghallgatásra találtak a nagykövet javaslatai. Fürstenberg ismételten felhívta felettese figyelmét arra, milyen jelentőséggel bírna a Monarchia spanyolországi érdekképviselete szempontjából, ha végre saját sajtóorgániummal

⁷⁰ Fürstenberg 1917. január 10-én tájékoztatót a liberális párt és a miniszterelnök válságáról. Értékelve a kialakult helyzetet, úgy vélte, „lehetséges, hogy a konzervatívok Dato vezetésével kerülnek kormányra.” *HHStA P. A. XX 66. No. 380.* Ugyanakkor a nagykövet február 27-én arról számolt be, hogy „jóllehet Romanones az ellenzékétől megkapta a további kormányzáshoz szükséges parlamenti jóváhagyást, de ennek ellenére az egész országban hitelét veszítette.” *HHStA P. A. XX 66. No. 2005.*

⁷¹ Vö. Rüchardt: i. m. 368.

⁷² *Schulthess*: 1917. Bd. 58/2., 230.

⁷³ Rudolf Lotharrol van szó, aki a berni cs. és kir. konzulátus sajtószolgálatánál volt alkalmazásban; írt a *Heraldo de Madrid*nak is. Szerzője a *Die Seele Spaniens* című műnek. Sevilla, 1914.

⁷⁴ *HHStA P. L. 189 Presseleitung.* A Monarchia berni követének, Musulin bárónak jelentése Czerninnek 1917. január 11-én. No. 7/P. C

⁷⁵ Uo.

rendelkezze: „Mivel eddig nem voltunk abban a helyzetben, hogy valamely sajtóorgánomot nagyobb összeggel támogassunk, így érdekeink képvisellete többé-kevésbé az egyes szerkesztőségek előzékenységtől függött. Amennyiben azonban a jövőben jelentősebb politikai akciókat tervezünk, ez a helyzet, mely már eddig is kellemetlenségeket okozott, tarthatatlanná válik.

Mindenképpen találni kellene egy lapot, amely feltétel nélkül rendelkezésünkre állna, és megfelelően képviselné érdekeinket Spanyolországban.

Amennyiben Excellenciád egyetért ezzel a javaslattal, tisztelettel kérem, tájékoztasson arról, maximum milyen havi összeggel számolhatok célunk megvalósításához.”⁷⁶

Hogy Fürstenberg ezúttal kedvező választ kapott Bécsből, annak magyarázata lehet, hogy a központi hatalmak békejegyzőkének elutasítása után Czernin különösen fontosnak tartotta a semleges országok sajtóját tájékoztatni arról, hogy „az antant fojtotta el csírájában a béketörekvéseket”.⁷⁷

Ezért a következő választ küldte Fürstenbergnek január 18-án: „Ismételten hangsúlyozom utasításom, hogy Méltóságod se pénzt, se fáradságot ne kíméljen annak érdekében, hogy elérje, hogy álláspontunk nyilvánosságra kerüljön a helyi sajtóban. Mindennél természetesen a legnagyobb elővigyázatossággal járjon el, és ügyeljen arra, hogy a cikkek ne árulkodjanak eredetükről.”⁷⁸

Fürstenberg úgy ítélte meg, hogy havi 6000 pesetával elérhetőek Spanyolországban a kívánt célok.⁷⁹

Czernin január 20-i válaszában a Fürstenberg által kért összeg terhére felhatalmazta nagykövetét, hogy tegye meg a szükséges lépéseket a spanyol sajtó befolyásolására.⁸⁰ Néhány nappal később a nagykövet beszámolt arról, hogyan rendelkezett a 6000 pesetával. „A rendelkezésre álló havi 6000 pesetából 3000-t Pujol úr⁸¹ kap, aki a „Nación” főszerkesztője.”⁸²

Azért ezt a megoldást választottam, mert Pujol úr az egyik legismertebb és legolvasottabb újságíró,⁸³ és amennyiben esetleg bármilyen okból kifolyólag távoznia kellene a „Nación” éléről, akkor is elkötelezett maradna velünk szemben, és esetleges belépésénél egy másik szerkesztőségbe hasonló módon támogatná ügyünket. A háború kitörése óta képviseli az Osztrák–Magyar Monarchia érdekeit, ami azért különösképpen üdvözlendő, mivel egyébként a legtöbb lap egyáltalán nem tesz különbséget Németország és közöttünk.”⁸⁴

⁷⁶ HHStA P. A. I 1046 Liasse Krieg 60. Pressaktion in den neutralen Ländern. Fürstenberg jelentése 1917. január 13-án. No. 31.

⁷⁷ HHStA P. A. I 1046 Liasse Krieg 60. Pressaktion in den neutralen Ländern. 1917. január 14. No. 12.

⁷⁸ Czernin távirata Fürstenbergnek 1917. január 18-án. No. 18. Uo.

⁷⁹ Fürstenberg távirata 1917. január 19-én. No. 44. Uo.

⁸⁰ Czernin távirata Fürstenberg hercegnek 1917. január 20-án. No. 24. Uo.

⁸¹ Juan Pujol Martínez.

⁸² A *La Nación* madridi napilap a német érdekeket képviselte; első száma 1916. október 23-án jelent meg. A németek havi 20-25000 pesetával támogatták. Vö. Albes: i. m. 272.

⁸³ 1915 és 1916 során többször tett látogatást az osztrák-magyar fronton.

⁸⁴ Fürstenberg távirata 1917. február 3-án. No. 87. HHStA P. A. I 1046

A nagykövet 1000 pesetát az új alapítású *Diának* szán, melyet több nagybefolyású liberális képviselő támogat: „Így ebben a lapban is érdekünket képviselő cikkek jelenhetnek meg, és mindenekelőtt viták francia lapokkal, különösképpen a „Tems”-nal.”⁸⁵

A maradék 2000 pesetát a vidéki sajtó megnyerésére fordította Fürstenberg, illetve nyilvános előadások szervezésére Ausztria-Magyarországról, annak bel- és külpolitikájáról, melyeket az ismert író, Vicente Gay tartott.⁸⁶

Ezúttal Fürstenberg megerősítést kapott Bécsből elképzelései megvalósításának folytatásához: „...Rendkívül fontosnak tartom, hogy a spanyol sajtót megnyerjük, és éppen ezért a pénz nem számít. Méltóságod folytassa ez irányban elkezdett lépéseit, és folyamatosan tájékoztasson az eredményekről, illetve további javaslatairól a pénztalásokra vonatkozóan.”⁸⁷

Fürstenberg február 9-i levelében a következő eredményekről számolhatott be: „A fővárosi sajtó a három trösztlap, néhány szocialista lap, és a jelentéktelen „Época” kivételével teljesen a kezünkben van. Ezek közül kiemelném a liberális „Dia”-t, és a szocialista „España Nueva”-t. Jó néhány lap áll meggyőződésből oldalunkon. Egy további szocialista lap megnyerése érdekében – ami azért lenne fontos, hogy az alacsonyabb néprétegekhez is eljussunk – tárgyalásokat folytatok.”⁸⁸

A nagykövet már itt említést tett a tengeralattjáró háború miatti kellemetlenségekről, és ellenlépéseket javasolt: „Az új tengeralattjáró háború óta felélenkült ellenséges propaganda miatt – elsősorban a kikötővárosokban – ajánlatos lenne megfelelő intézkedéseket tenni.”⁸⁹

A madridi cs. és kir. katonai attasé, Dzieduszycki jelentései – gyakran Fürstenberg közvetítésével – különösen fontos és tartalmas információkat, illetve javaslatokat tartalmaznak a spanyolországi propagandatevékenység – szövetségeseket is érintő – lehetőségeiről: „Az antant országainak propagandája Spanyolországban a háború kitörése óta sokmilliósfalé fordítással időről-időre egyre intenzívebbé válik. Spanyolországot elárasztották különféle tartalmú propagandairóvalommal.

Számos városban tartanak előadásokat, szerveznek konferenciákat, kiállításokat, színház- és mozielőadásokat, sőt koncerteket is. A megfelelő reklámról az ellenség által támogatott sajtó gondoskodik. Az antant akcióját az is megkönnyítette, hogy a talajt már évtizedek óta szisztematikusan előkészítették: angol-francia iskolákat alapítottak, valamint színvonalas tudományos intézeteket.⁹⁰ Jó néhány Franciaországból kiutasított egyházi kongregáció települt át ide, és a helyi oktatásügybe is beleszólásuk van.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Czernin Fürstenbergnek 1917. február 7-én. No. 60. Uo.

⁸⁸ Fürstenberg távirata 1917. február 9-én. No. 110. Uo.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Ha összehasonlítjuk a központi hatalmak és az antant spanyolországi propagandáját, megállapíthatjuk, hogy mialatt előbbi elsősorban a sajtó befolyásolására törekedett, addig az antant – és főleg a franciák – a kultúra iránt fogékony rétegeket szólította meg pl. irodalmi kurzusok indításával az *Institut Français* szervezésében. Franciaország igazi mestere volt a kultúrpropagandának, magát Európa kultúrmisszionáriusának tartotta. Már a háború előtt is egyesületek, társaságok hálózatát építette ki Európa-szerte, melyek a francia nyelvet és kultúrát terjesztették. Ezek közül kiemelendő az 1883-ban alapított *Alliance Française*.

A szellemi kultúra hosszabb ideje főleg francia befolyás alatt van; az egyetemeken a tudományos szakirodalom elsősorban francia, illetve részben olasz. Mindennek következtében az egyetemi professzorok is nagyrészt antantszimpatizánsok. A háború kitörése óta – megfelelő reklámokkal előkészítve – francia akadémikusok, mérnökök, gyárosok, valamint francia és belga papok utaznak propagandacéllal Spanyolországba, és ezen látogatások némelyike viszonzásra is kerül.

Az antant propagandája és az a terrorizmus (sic!), amellyel az ellenséges diplomáciai kirendeltségek és konzulátusok dolgoznak, melynek során a spanyol állampolgárokat fekete-listára kerüléssel és egyéb eszközökkel fenyegetik, további támaszt találnak a számos kereskedelmi és ipari vállalkozásnál, pénzintézeteknél, vasúttársaságoknál, bányatársaságoknál, melyekben az angol és francia tőke uralma a jellemző. Ugyanakkor az utóbbi időben feltűnő az olasz befolyás növekedése, főleg fotográfiákon, színpadi műveken, mozifilmeken keresztül.⁹¹

A katonai attasé abban látta a propaganda nehézségeit, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia a háború előtt egyáltalán nem fordított figyelmet arra, hogy a talajt kellőképpen előkészítse Spanyolországban, így „ellenakciónk improvizációkra kell, hogy szorítkozzon, mégpedig broszúrák, röpiratok terjesztésére, előadások tartására, a sajtó megnyerésére.”⁹²

Ezekre vonatkozóan Dzieduszycki észrevételezte, hogy a háború kitörése óta komoly előrelépés tapasztalható e téren, mely azonban még jelentősen fokozható. „Valójában az antantnak nem sikerült a spanyol nép többségének számunkra kedvező érzületét megváltoztatni.”⁹³

⁹¹ A cs. és kir. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével. 1917. február 24. No. 147. Uo. A filmpropagandában rejlő lehetőségeket a központi hatalmak később ismerték fel, mint az antant. Az amerikai és francia filmipar mind minőségében, mind mennyiségében a központi hatalmak előtt járt. A központi hatalmak – és elsősorban Németország – filmpropagandája a semleges országokban csak 1916-tól kezdett nagyobb mértékben terjedni. Pedig Spanyolországban különös jelentősége lehetett volna a nagyarányú analfabétizmus miatt. De hogy a filmek iránti érdeklődés a legfelső körökig elért, igazolja Mária Krisztina kérése, aki azzal a kérdéssel fordult a nagykövethez, hogy lehetne-e a számára havonta küldött újságokat tartalmazó csomagot filmekkel kiegészíteni. *HHSIA AR. F36 259 Krieg 1914-1918. Dep. 8. 1b Staaten A-C, Spanien. Fürstenberg jelentése Zarauzból 1917. szeptember 3-án. No. 9456.*

⁹² A cs. és kir. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével. 1917. február 24. No. 147. HHStA P. A. I 1046.

⁹³ Uo. Érdemes ezzel a jelentéssel összevetni a katonai attasé egy korábbi, 1914-es táviratát. Ebben Dzieduszycki addigi madridi tevékenységéről írva jelentette, hogy San Sebastianba utazott, ahol csatlakozott a nagykövetséghez. „Ott német kollégámmal együtt dolgoztunk, Berlinbe küldtünk híreket – kerülő utakon. A német vezérkart kértük, hogy mindent, aminek a Monarchia szempontjából jelentősége lehet, továbbítson Bécsbe. [...] Ezenkívül megkezdtük a sajtó informálását, amennyiben ez San Sebastianból lehetséges volt. Szeptember végén a nagykövetség visszatért Madridba. Itt a nagykövet kérésére átvettem a nagykövetség sajtóügyeinek irányítását. Sajnos az utóbbi években e téren sok mindent elhanyagoltunk; kapcsolatunk a sajtóval és befolyásunk e téren mondhatni eddig nulla volt. Mindennek az lett a következménye, hogy Spanyolország meglehetősen hisztérius – könnyen befolyásolható – közvéleménye a háború kirobbanásakor minden fenntartás nélkül hitelt adott az Ausztria-Magyarországról ellenségeink által terjesztett rémhíreknek. Ehhez hozzájárult, hogy a liberális, szocialista és republikánus sajtó egészét az antant komoly összeggel rögtön a háború kitörésekor megvásárolta. De sajnos elszigeteltségünk következményeként a még velünk szimpatizáló lapok is egészen döbbenetes híreket terjesztettek hazánkról. Azután néhány hét múlva sikerült a spanyol köz-

A katonai attasé javaslatára, mely szerint a spanyolországi propaganda még jelentősen növelhető lenne, Czernin ismét hangsúlyozta, hogy ő is nagy jelentőséget tulajdonít a közvélemény megnyerésének, és a pénz mindebben csak másodlagos szerepet játszik. Utasította Fürstenberget, hogy továbbra is mindent kövessen el annak érdekében, hogy a sajtót és a közvéleményt megnyerje a Monarchiának, azonban felhívta a nagykövet figyelmét, hogy a legszigorúbban tartsa szem előtt, hogy a cs. és kir. nagykövetség ennek során nem kompromittálódhat.⁹⁴

1917. március elején Czernin különösen fontos kérdésben fordult a semleges országok nagyköveteihez. Felhívásából kiderül, hogy az antant a következő álláspontot képviseli: mivel Ausztria-Magyarország önállósága egy részét már elvesztette, és a háború után minden kétséget kizáróan teljesen beolvadna a Német Birodalomba, ezért Ausztria-Magyarország tervezett szétdarabolása lenne a leghatásosabb eszköz, hogy megakadályozzák Németország hatalmas területi gyarapodását. „Szükségét látom a semleges országokban a sajtót kellő elővigyázatossággal tájékoztatni ennek a nézetnek a hiteltelenségéről, és a valós helyzetről közleményeket közzétenni.”⁹⁵

Szintén márciusban a katonai attasé beszámolt arról, hogy a Spanyolországban élő, ott-honoktól immár harminckét hónapja elszigetelt osztrák–magyar állampolgárok hazafias érzületének ápolása érdekében, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia propagandája céljából az a döntés született, hogy Madridban kiadnak egy osztrák–magyar folyóiratot német, magyar és spanyol nyelven.⁹⁶

Időközben a korlátlan tengeralattjáró háború által okozott kereskedelmi nehézségek Spanyolországban még tovább mélyítették a lappangó gazdasági válságot, felszínre hozva a belpolitikai problémákat is. A Romanones-kabinet mindezzel szemben egyre tehetetlenebbnek bizonyult. A legfőbb gondot az állandóan növekvő élelmiszerexport által kiváltott élelmiszerhiány és infláció okozta. Április 6-án Fürstenberg jelentette, hogy a kialakult helyzet – az általános elégedetlenség a kormánnyal – hatására úgy tűnik, Romanones elhátározta, hogy felajánlja a lemondását a királynak.⁹⁷

vélemény orientáltságát más irányba terelnünk: legalább azt elértük, hogy most már az itteni lakosság valamennyi rétege számára világos, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia még létezik. Sajtótevékenységünk a következőkre terjed ki: a nagykövetség hivatalos közleményeket ad közzé, illetve esetenként valamennyi hadszíntérről jelentéseket; hivatalos jegyzékeket, melyek kiegészítik a fentieket, és amelyek alkalmasak arra, hogy a rólunk kitalált abszurdításokat cáfolják; politikai-hadügyi tartalmú cikkeket jelentetünk meg a konzervatív, és ha lehetséges, a liberális lapokban; folyamatosan cikkeket adunk közzé a hadügyi helyzetről és hadműveleteinkről a tisztikar felvilágosítása érdekében a mértékadó „Correspondencia Militar”-ban (ez természetesen álnéven, közvetett úton történik); a sajtónkban megjelenő híreket terjesztjük, mégpedig oly módon, hogy az megfeleljen a spanyol publikum által megszokott formáknak; valamint a vidéki sajtót informáljuk, elsősorban Barcelonában és Bilbaóban.” *KA Präsidial Bureau 47/12/10: Akten des Kriegsministeriums. Militärattaché Madrid 1914. október 28. Res Nr. 151.*

⁹⁴ Czernin távirata Fürstenbergnek 1917. február 27-én. No. 104. HHStA P. A. I 1046.

⁹⁵ Czernin távirata 1917. március 5-én. No. 115. Uo.

⁹⁶ HHStA P. A. I 896. Von der Nachrichten-Abteilung des k. u. k. Armeeoberkommandos. Resumé vertraulicher Nachrichten aus Spanien bis 28. März 1917. No. 20/28 res.

⁹⁷ HHStA P. A. XX 66. Fürstenberg jelentése 1917. április 6-án. No. 241. Egy 1917. április 10-i jelentésből az is kiderül, hogy „habár Romanones valóban hajlandó lemondani a kormány éléről, azonban csak azzal a feltétellel, hogy vele együtt az egész kabinet és a liberális párt is visszalép, és a

Április elején Fürstenberg végre arról tájékoztathatta Bécsset, hogy hosszas fáradozás után sikerült megnyerni a befolyásos liberális lapot, az *Imparcialt*, melynek tulajdonosa a kereskedelmi miniszter, Gasset. Gasset fia és testvére is a központi hatalmakat támogatja. Közvetítőként egy osztrák állampolgár, Süßland működött közre, valamint Maura⁹⁸ fiai, Antonio és Honorio, és egy bizonyos Covian úr. Az *Imparcial* – mely nemrég ünnepelte 50 éves jubileumát – a háború kitörése óta a központi hatalmak elleni kampány egyik legelszántabb szószólója volt.⁹⁹

A nagykövet a részvények elosztásáról is tájékoztatott: eszerint 2800 részvényből 1600 nevezett három tulajdonos kezén van, a maradék pedig szintén Gasset rokonaié, illetve néhány kisérvényesé.

A tárgyalások eredményeit a nagykövet a következőkben látta: „Sikerült érdekeinknek megnyerni a legtekintélyesebb liberális lapot; az ismert liberális politikus, aki ma miniszter is, „nekünk dolgozik”; Maura fiai, akik nagy befolyással vannak apjukra, mellettünk állnak.”¹⁰⁰

Czernin elismerően konstatálta a sikert: „Elégedettségemet és örömet tolmácsolom Önnek, hogy sikerült megnyerni egy ilyen fontos liberális lapot, melyet én spanyolországi tevékenysége különösen jelentős sikereként értékelek. A lap talán arra is alkalmas lehet, hogy sikerrel harcoljon Romanones mesterkedései ellen anélkül, hogy személye – és ezáltal Monarchiánk – kompromittálódjon.”¹⁰¹

Fürstenberg herceg áprilisi jelentésében arra is utalt, mely csatornákat találta az Osztrák–Magyar Monarchia a spanyol sajtóhoz: a cs. és kir. Hadisajtó Központ¹⁰² hivatalos táviratai,

konzervatívoknak adja át a helyét. A liberális párt azonban ezt nem támogatja.” *HHSIA P. A. XX 66. Fürstenberg jelentése 1917. április 10-én. No. 3589.* Romanones utódjának Datót nevezte meg.

⁹⁸ Antonio Maura Montaner: 1903–1904, 1907–1909, 1918, 1919, 1921–1922 során spanyol kormányfő.

⁹⁹ Ezt igazolja Fürstenberg 1916. augusztus 3-i távirata is, melyben arról számolt be, hogy az *Imparcial* augusztus 1-jei számában megjelent vezércikk támadja a császárt, illetve a Habsburg-dinasztiát, valamint feltűnően ellenséges színben tünteti fel az osztrák–magyar viszonyokat. A lap a földművelésügyi és kereskedelmi miniszter, Gasset tulajdona. A nagykövet tiltakozott a történetek miatt a miniszterelnöknél, és Alfonz király figyelmét is felhívta erre az elaborátumra. Ugyanakkor kérte külügyminiszterét, hogy – annak érdekében is, hogy helyzete a spanyol kormánnyal szemben megerősödjön – a bécsi spanyol nagykövetet is tájékoztassa az újság elfogadhatatlan megnyilvánulásairól, annál is inkább, mivel az a kormány egy tagjáié, éppen ezért a benne megjelent cikkek hivatalos közleménynek minősülnek. *HHSIA P. A. XX 66. Fürstenberg jelentése 1916. augusztus 3-án Zarauzból. No. 364.* Néhány nappal később azonban Fürstenberg már arról tájékoztathatta Bécsset, hogy Gasset miniszter úr elnézést kért, és sajnálatát fejezte ki a történetek miatt. Magyaráztaképpen arra hivatkozott, hogy ki sem látszik a munkából, így nincs ideje foglalkozni lapjával. A történetekért felelősségre vonta a lapigazgatót. A nagykövet reményének adott hangot, hogy ez a közjáték kedvezően befolyásolhatja a lap központi hatalmakkal szembeni eddigi ellenséges hangvételét. *Fürstenberg jelentése 1916. augusztus 14-én. No. 378. Uo.*

¹⁰⁰ Fürstenberg jelentése 1917. április 4-én. No. 238. *HHStA P. A. I 896.*

¹⁰¹ Czernin Fürstenbergnek 1917. április 7-én. No. 197. *Uo.*

¹⁰² A Hadisajtó Központ (Kriegspresssequartier) propagandájáról ld.: Hildegard Schmölzer: *Die Propaganda des KPQ-s im ersten Weltkrieg 1914-1918.* phil. Diss., Wien, 1965. A szerző bemutatja a KPQ szervezeti felépítését, feladatait, illetve háború utáni sorsát is. Ugyancsak erről a témáról írt Klaus Mayer: *Die Organisation des KPQ-s beim AOK im ersten Weltkrieg 1914-1918.* phil. Diss.,

illetve a Korrespondenz-Bureau jelentései mellett spanyol tudósítókat alkalmaztak, akik híradásaikat rendszeresen küldték a hazai lapoknak. Egyikük volt Philippe Gaiger,¹⁰³ aki a *Nación* bécsi tudósítójaként panaszkodott, hogy a számára Spanyolországból küldött újságokat a cenzúra gyakran visszatartja, ami károsan hat az Osztrák–Magyar Monarchia érdekében kifejtett propagandatevékenységére. Fürstenberg kérte, hogy segítsék Gaiger munkáját azzal, hogy számára minél több spanyolországi lapot tesznek hozzáférhetővé.¹⁰⁴

A madridi cs. és kir. katonai attasé, Dzieduszycki kérésével a spanyol közvélemény „megközelítésének” egy újabb lehetőségére hívta fel a figyelmet, amikor azzal fordult Bécshez, hogy B. tábornoknak¹⁰⁵ adjanak át minél több fotográfiát, melyek alkalmasak arra, hogy a spanyol sajtóban megjelenjenek.¹⁰⁶ „Különösen fontos ez azért, mivel a legtekintélyesebb napilapok Spanyolországban gazdagon közölnek illusztrációkat, így ez lehetőséget

Wien, 1963.; Karl-Hans Strobl: *Geschichten und Bilder aus dem österreichischen KPÖ*. Wien, 1928., valamint Hermann Wanderscheck: *Weltkrieg und Propaganda*. Berlin, 1936.

¹⁰³ Philippe Gaiger: publicista, Spanyolország és Latin-Amerika politikai és irodalmi ügyeinek szerkesztője, a *La Nación* szerkesztője az Osztrák–Magyar Monarchiára és a balkáni államokra vonatkozóan. A *Pester Lloyd* levelezője.

¹⁰⁴ HHStA P. L. 189. Tájékoztatásul a cs. és kir. Hadügyminisztériumnak, illetve a cs. és kir. AOK. Hadisajtó Központnak. Bécs, 1917. április 6. Z. 549/5 1917. Az *ABC* tudósítója, Sardó y Vilar – aki a *Revista Austria-Hungaria* kiadója volt – hasonló problémáiról számolt be, Fürstenberg az ő érdekében is közbenjárt. Ugyanakkor a nagykövet azt is kérte, hogy Sardót utasítsák, minél gyakrabban küldjön a spanyol nagyköveten keresztül cikkeket az *ABC*-nek. A nagykövet arra is felhívta a figyelmet, hogy mivel *Sardó eddigi teljesítménye igen gyengének és érdektelennek minősíthető*, a jövőben a cikkeket inspirálni kellene számára. 1917. március 11. No. 185. Uo. Sardó y Vilar Danubio álnéven is gyakran szerepel.

¹⁰⁵ Minden bizonnyal Burguete tábornokról van szó, aki egy spanyol katonai misszió tagjaként 1917 áprilisában érkezett Bécsbe. A misszió tagjainak névsora a *HHStA P. A. I 1917. Krieg 10g kartonban található*: „Zulassung von spanischen Offizieren an die Front, 1917-18.” Ebből a gyűjteményből az is kiderül, hogy mi volt az előzménye, célja a delegáció monarchiabeli látogatásának. Január 11-én jelentette a katonai attasé Madridból: „Az utóbbi hónapokban Franciaország és Anglia ismét meghívott spanyol tiszteket a csataterék megtekintésére, ami nagyon jó reklámnak bizonyult. Jelenleg is egy háromfős tábornoki bizottság tartózkodik az angol fronton. Nagyon előnyös lenne, ha mi is előállnánk hasonló javaslattal. Amennyiben egy ilyen látogatás nálunk is megvalósulhatna, az hadseregünk presztízse szempontjából rendkívül kedvező lenne, annál is inkább, mivel a cs. és kir. technikai csoportok és a Dunai Flottilla teljesítményei itt nagyon kevésbé ismertek.” No. 27. Dzieduszycki javaslatát az AOK elfogadta, így lehetővé vált, hogy a spanyol tisztek tanulmányozzák a dunai átkeléseket, illetve megtekintsék a Dunai Flottillát. 1917. január 19. No. 1423. A spanyol technikai-katonai delegáció mellett egy másik misszió is látogatást tett áprilisban a Monarchiában, akik fogolytáborokat kerestek fel. Fürstenberg április 28-i táviratában figyelmeztetett, hogy „nagyon kívánatos lenne, ha Őfelsége, a császár mindkét missziót fogadná, mert ez a spanyol hadseregben rendkívül kedvező benyomást tenne”. No. 290. Dzieduszycki június 8-i jelentésében beszámolt arról, hogy „a delegáció a legjobb benyomásokkal tért haza. Burguete tábornok a királyt is Monarchiánk számára rendkívül kedvezően tájékoztatta tapasztalatairól. Ez azért is különösen fontos, mert mindez növelni fogja hadseregünk presztízst Spanyolországban, és ezáltal megítélésünk is kedvezőbbé válik. Egyidejűleg Berlinből is megérkezett egy hasonló delegáció, akik a Keleti Fronton tettek hivatalos látogatást. Őket azonban érezhető tartózkodással fogadták. A két bizottsággal szembeni bánásmód közötti különbség a mi javunkat szolgálja.” No. 359.

¹⁰⁶ HHStA P. L. 189. A cs. és kir. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1917. április 19-én. No. 273. Uo.

adna arra, hogy felvételeinket széles körben terjesszük. B. tábornok felajánlotta, hogy Bécsből való visszatértekor átadná nekem a fotográfiákat.”¹⁰⁷

1917 tavaszán az antant próbálta kihasználni a spanyolországi mozgalmakat, hogy az országot kimozdítsa semlegességéből. Az AOK szokásos összegző jelentése is ezt igazolta: „A párizsi spanyol kolóniát mélyen felháborítja, hogy a francia sajtó, és elsősorban a „Temps”, a jelenlegi spanyolországi zavargásokat úgy akarja feltüntetni, mintha az német agitátorok műve lenne. Mindeközben a megmozdulásokért antantbarát, forradalmi körök felelősek, élükön Lerroux-val, akinek Franciaországhoz fűződő kapcsolatai közismertek.

Az antant mindent elkövet annak érdekében, hogy Spanyolországban a csöcselék segítségével zavargásokat provokáljon, hogy az országot háborúba sodorja, hasonlóan, mint ahogyan ezt Olaszországgal tette 1915 májusában.

Az agitáció elsősorban katalán körökből indult, akik angol pénzből bujtogatják a szükségget szenvedő munkásságot.

A párizsi spanyol kolónia véleménye szerint az antant törekvései sikertelenek maradnak, és a spanyol kormány nem mondja fel semlegességi nyilatkozatát.”¹⁰⁸

Ez azáltal is reálisnak tűnt, miután a labilis belpolitikai helyzet – legalábbis átmenetileg – elvonta a figyelmet a külpolitikai kérdésekről. Április 18-án a kormányülésen heves vita alakult ki, már nemcsak a konzervatívok – mint például Dato – támadták Romanonest, hanem liberális párttársai is, mint García Prieto vagy Villanueva y Gómez. A támadások közvetlen kiváltó oka Romanones nyílt állásfoglalása volt a szövetségesek mellett.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Resumé vertraulicher Nachrichten aus Spanien. Czerninnek Storcktól 1917. április 12-én. Baden, No. 18.569. HHSIA P. A. I 896.

¹⁰⁹ Romanones helyzetét nehezítette, hogy az uralkodó és több liberális politikus ellenállása miatt nem tudta véghezvinni szándékát, hogy a németeknek szigorú hangvételű tiltakozó nyilatkozatot nyújtson át a tengeralttjárók által okozott veszteségek miatt. Április 9-én ugyanis az „UC71” elsüllyesztette a *San Fulgenciót*, habár annak kapitánya a valenciai német konzul kísérőlevelét tudta felmutatni. Tekintettel arra, hogy a hajó Angliából vitt szemet Spanyolországba, a történekmért a király is panaszt emelt. Romanones pedig válaszképpen meg akarta szakítani a kapcsolatokat a központi hatalmakkal. Fürstenberg is arról számolt be, hogy „a kormányfő most egy minden eddigit felülmúló hecckampányt indít ellenünk.” HHSIA P. A. I 896. *Fürstenberg jelentése 1917. április 12-én*. Hohenlohe pedig arról tájékoztatta Bécsset, hogy a *San Fulgencio* elsüllyesztése Spanyolországban nagy felháborodást keltett, és Anglia a semlegesség feladására akarja kényszeríteni az országot. HHSIA P. A. I 896. 1917. április 17. No. 3974. Még nem nyugodtak le a kedélyek a *San Fulgencio* események miatt, amikor az „UC26” április 14-én elsüllyesztette a *TOM* elnevezésű spanyol teherhajót. Dzieduszycki a spanyol hajók folyamatos torpedózása miatti „komoly pánikról” tudósított; híradása szerint „Barcelonában több hajó kihajózását meghatározatlan időre elhalasztották.” HHSIA P. A. XX 66. 1917. április 14. Fürstenberg herceg pedig arról írt, hogy az antant azzal fenyeget, hogy ha Spanyolország nem teszi egyértelművé, hogy az ő oldalukon áll, nem vehet részt a majdani békekonferencián. HHSIA P. A. I 896. 1917. április 15. Romanones lemondásában ugyanakkor jelentős mértékben szerepet játszott az ellene irányuló sajtóhadjárat is. Az AOK jelentése tudósított a spanyol sajtó egy részének (pl. *La Nación*) támadásáról Romanones ellen, mivel „Alvero de Figuera álnév alatt tagja egy ólomszállítással foglalkozó társaságnak, amely csempészetre specializálódott.” HHSIA P. A. I 896. *Von der Nachrichten-Abteilung des k. u. k. Armeeoberkommandos. Resumé vertraulicher Nachrichten aus Spanien. Storck jelentése Czerninnek 1917. március 5-én Badenből*. No. 17.516. A konzulátus dokumentumai között érdekes adalékot találhatunk Romanones lemondásához: „Angol körökből egyre gyakrabban hallani, hogy Romanones az angol kormánynak azt a biztosítékot adta, hogy Spanyolor-

Mindez arra kényszerítette a miniszterelnököt, hogy másnap benyújtsa lemondását.¹¹⁰ XIII. Alfonz ez alkalommal elfogadta azt,¹¹¹ és még ugyanazon a napon García Prietot bízta meg kormányalakítással.

Romanones lemondásától a koalíciós kormány megalakulásáig (1917. április – 1918. március)

Manuel García Prieto (Marqués de Alhucemas) a liberálisok jobboldali szárnyának volt vezetője, így kinevezése a központi hatalmak számára kifejezetten kedvező és megnyugtató volt.¹¹²

A spanyol kormány jóindulatára szüksége is volt a központi hatalmaknak, miután áprilisban további diplomáciai bonyodalmakat okozott a spanyol hajók újabb torpedózása. Április 24-én a *Trianát* érte támadás, majd négy nappal később az *Alu Mendit* süllyesztette el egy német tengeralattjáró, május 27-én pedig egy nagyobb kereskedelmi hajó, a *San Patricio* sérült meg. A május 3-i eset pedig kisebb diplomáciai bonyodalmat okozott: egy német tengeralattjáró harcba keveredett egy felfegyverzett francia halász-gőzössel, melynek során két spanyol halászhajót elsüllyesztett, amelynek négy utasa meghalt, többen pedig megsérültek. „Annak ellenére, hogy a hajó a zárt zónában tartózkodott, az ilyen incidensek

szág a szövetségesek oldalán belép a háborúba, és már az időpontot is megjelölte. Romanones mindent saját szakállára tette, anélkül, hogy megkérdezte volna a minisztertanácsot. Az egykori hadügyminiszter, Luque tábornok azonban Romanones szándékáról tájékoztatta a királyt. Alfonz, miután kikérte a királyné és az anyakirálynő tanácsát, Romanonest lemondásra kérte. Ezzel a lépéssel a király megakart akadályozni, hogy Anglia és Spanyolország között szerződés jöhessen létre, miután ez nemcsak a két ország közötti kereskedelmet rögzítené, hanem egy olyan megállapodást is tartalmazna, mely szerint a központi hatalmakkal való kapcsolat megszakítása után Anglia a spanyol kikötőket is elfoglalná, és flottája használhatná a Kanári-szigetek és a Baleárok kikötőit. [...] Romanones eltávolítása a szövetségesek számára komoly vereség.” *HHSa, Gesandtschaftsarchiv Madrid 1917. Konfidentenmeldungen, Bericht 88/P vom 14. 5. 1917.*

¹¹⁰ *Schulthess*: 1917. Bd. 58/2., 234.; Fürstenberg jelentése a történekről: „Romanones lemondott, és beismerte, hogy bukása a központi hatalmak morális győzelmét jelenti. Nagyon fontos lenne jelen helyzetben a spanyol királynak kimutatni a központi hatalmak jóindulatát.” *HHSa P. A. I 896. 1917. április 20. No. 4157.*

¹¹¹ A Romanones elleni kampány során a király is komolyan kompromittálódott, miután kiderült, hogy a miniszterelnök több vállalkozásában érdekelt. Így pl. a *Hispano-Suiza* társaságban is részvényes volt, amely repülőgépeket és autót gyártott a spanyol hadsereg és Franciaország számára. Emellett mintegy egymillió pesetával jelen volt a *Transmediterranea* nevű hajózási társaságban is. *Az AOK jelentése: Zusammenfassung der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 3. August 1917. Evb. Nr. 20/61 res. HHSa P. A. I 896.*

¹¹² „Az új miniszterelnök a spanyol semlegesség feltétlen híve. Habár liberális nézeteket vall, mégis közel áll az itteni konzervatív körökhöz. Kinevezésétől azt várják, hogy mérsékli a jelenlegi ellentétet, és fenntartja Spanyolország semlegességét.” *HHSa P. A. I 1047. Resume der vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis 27. April 1917.* A jelentés Romanonesre vonatkozóan is tartalmaz fontos megjegyzést: „Az előző miniszterelnök, Romanones gróf, kinek antant iránti szimpátiája közismert, a spanyol arisztokrácia azon csoportjához tartozik, akiknek politikai elkötelezettségét nem a nemzeti érdekek, hanem sokkal inkább saját pénzügyi kapcsolataik határozzák meg.”

kedvező ürügyet szolgáltatnak az antantnak, hogy a központi hatalmak elleni hangulatot szítsanak a spanyol nép körében, ami ellen nagyon nehéz küzdeni.”¹¹³

A történetek miatt García Prieto és XIII. Alfonz ismét tiltakozott a német kormánynál, hangsúlyozva, hogy ilyen körülmények között lehetetlen lesz fenntartani a semlegességet.¹¹⁴

Időközben a belpolitikai helyzet sem konszolidálódott, az 1916 őszén alakult *Juntas de defensa*¹¹⁵ aktivizálódott 1917 tavaszán,¹¹⁶ befolyása látványosan nőtt, és miközben XIII. Alfonz támogatását is megnyerték a kormánnyal szemben, Prieto kormánya június 9-én lemondott.¹¹⁷

Új kormány alakításával a király – a már e téren tapasztalatokkal rendelkező – Datót bízta meg, aki – mint ahogyan ezt a háború kirobbanásakor is bizonyította – a semlegesség híve volt.¹¹⁸ Azonban az új külügyminiszter, Marqués de Lema közismerten az antant pártján állt.¹¹⁹

Ugyanakkor bizonyos előnyöket jelenthetett a központi hatalmak számára, hogy az augusztusi sztrájkhullám során – melyben a vasutasoknak vezető szerep jutott, és elsősorban bérkövetelések szerepeltek napirenden – az antant komolyan kompromittálódott. XIII. Alfonz azzal is meggyanúsította Párizst, hogy a monarchia megdöntésén és köztársaság kikiáltásán munkálkodik Spanyolországban.

A *Juntas de defensa* követeléseit – elsősorban hadügyi reformtervezetét – az új kormány sem tudta kielégíteni, valamint komoly gondot jelentett a katalán nacionalisták igénye is a politikai rendszer decentralizálására, illetve ennek következményeként autonóm törekvéseik realizálására,¹²⁰ így Dato – nem látván kiutat a válságból – 1917. október 27-én lemon-

¹¹³ Fürstenberg jelentése 1917. május 8-án. No. 306. HHStA P. L. 189.

¹¹⁴ A sorozatos tengeralattjáró-incidensek hatására 1917. június 29-én a *La Gaceta de Madrid*ban közzétettek egy királyi rendeletet, az ún. spanyol tengeralattjáró-dekrétumot. Ennek értelmében Spanyolország megtiltotta a korlátlan tengeralattjáró háború résztvevőinek, hogy behajózzanak a spanyol kikötőkbe, illetve spanyol felségterületeken „manőverezzenek”. A törvény főleg a központi hatalmak ellen irányult, Fürstenberg július 15-i jelentésében úgy értékelte a történeteket, mint „a központi hatalmak arcába történt ökolcsapást”. *HHStA P. A. 1896*.

¹¹⁵ A *juntas de defensas*ról ld.: Stanley G. Payne: *Politics and the Military in Modern Spain*. London-Stanford, 1967. 123-151.

¹¹⁶ Tanulmányunkban nem kívánunk részletesen foglalkozni a spanyol belpolitikai történésekkel, hasznosnak találjuk ugyanakkor utalni a HHStA-ban található vonatkozó forrásokra. *A P. A. XX 66-67, Berichte Spanien 1914-1918*, valamint *a P. A. I 895-896 Liasse Krieg Spanien* katonok is folyamatosan tartalmazznak jelentéseket a témáról, az 1917-es mozgalmakról pedig a *Gesandtschaftsarchiv Madrid 54* gyűjteményben található különösen sok információ. A jelentések sorozatosan arról tájékoztatnak, hogy az antant jelentős összeggel támogatta a megmozdulásokat.

¹¹⁷ Fürstenberg jelentése 1917. június 11-én. No. 366. HHStA P. A. I 896.

¹¹⁸ Az AOK júniusi összegző jelentése arra utal, hogy „Dato személy szerint az antanthoz húz. A hadsereg inkább Maurat szeretné.” *HHStA P. A. I 896. Resumé vertraulicher Nachrichten aus Spanien bis 13. Juni 1917. Nr. 20/43. res.*

¹¹⁹ Schulthess: 1917. Bd. 58/2., 240., illetve P. A. I 896. Fürstenberg jelentése 1917. június 11-én. No. 366.: „Lema márkit külügyminiszternek, Primo de Rivera tábornokot pedig hadügyminiszternek nevezték ki; előbbi közismerten az antant híve, utóbbi 80 éves nagytekintélyű tábornok, velünk szemben jóindulatú.”

¹²⁰ A belpolitikai nehézségekről adott hírt Fürstenberg is 1917. július 13-i jelentésében, amelyben hangsúlyozottan utalt a katalán szeparatista törekvésekre. *HHStA P. A. I 896. No. 7072*.

dott.¹²¹ Utódja – ismét – García Prieto lett, aki a külügyi tárcát is irányította. Az új kormányba a katalán nacionalisták is adtak két minisztert, mialatt a hadügyminiszter a *Juntas de defensa* jelöltje, Juan de la Cierva tábornok lett. Az új kabinettel a központi hatalmak elégedettek lehettek.¹²²

1917-ben történt kísérlet arra vonatkozóan is, hogy svájci lapokon keresztül hassanak Spanyolországra, mivel ezek általában rendszeresen megérkeztek Madridba. A Külügyminisztérium Sardót szemelte ki arra, hogy A. D. Rioluza álnéven cikkeket fogalmazzon meg a *Neue Züricher Zeitung* számára. Azonban Musulin báró fáradozása 1917 júliusában, hogy Sardó *A latinizmus Franciaország új fegyvere* című cikkét a *Neue Züricher Zeitung*ban elhelyezze, sikertelen maradt, mivel a szerkesztőség azt aktualitását vesztettnek találta.

Musulin azon próbálkozása sem hozott több sikert, amikor 1917 szeptemberében a *Neue Freie Presse* Spanyolországról szóló cikkét szerette volna svájci lapokban közzétenni.¹²³

November 26-án Fürstenberg olyan hírt közölhetett Béccsel, mely szintén segíthette az Osztrák–Magyar Monarchiáról való korrekt kép kialakítását a spanyol közvéleményben. Tájékoztatása szerint „az „Imparcial” tervezi, hogy haditudósítókat küldene az Osztrák–Magyar Monarchiába. A számításba jövő személy megbízhatónak tűnik.”¹²⁴

Fürstenberg kérte Czernint, hogy tájékoztassa, van-e ellenvetése az üggyel kapcsolatban, illetve érdeklődött, hogy esetleg lehetséges lenne-e – „tekintettel a lappal való speciális kapcsolatunkra” – a spanyol fél költségeit átvállalni.¹²⁵

Czernin válaszában részletesebb tájékoztatást kért Fürstenbergtől például az *Imparcial* spanyolországi tekintélyéről, illetve a haditudósító személyéről, az Osztrák–Magyar Monarchiában való tartózkodása tervezett időtartamáról. „Elméletileg semmi ellenvetésem nincs a tervvel kapcsolatban.” Ugyanakkor felhívta a nagykövet figyelmét a frontlátogatásra vonatkozó speciális szabályokra, miszerint „a tervezett tudósításokat a katonai hatóságok cenzúrázzák.”¹²⁶

¹²¹ Fürstenberg jelentése 1917. október 28-án. No. 581. HHStA P. A. XX 66.: „A központi hatalmak számára csak üdvözlendő lehet a kormány visszalépése, mivel az az utóbbi időben egyáltalán nem tudott ellenállni az antant nyomásának.”

¹²² Schulthess: 1917. Bd. 58/2., 244., illetve HHStA P. A. I 896. Zusammenfassung der vertraulichen Mitteilungen aus Spanien bis 23. November 1917. Evb. Nr. 20/107 res.: „García Prieto új kormánya a központi hatalmak számára többé-kevésbé megnyugtató. A miniszterelnök a semlegesség elkötelezett híve, a hadügy-, igazságügy- és közmunkaügyi miniszter szintén mellettünk áll, ezzel szemben a többiek, főleg a pénzügyminiszter, antantpártiak. Az új kormány biztositéka a semlegesség fenntartására ószintének tűnik, amihez hozzájárul a hadsereg állásfoglalása is.”

¹²³ Vö: Schmölzer: i. m. 157–158.

¹²⁴ Fürstenberg jelentése 1917. november 26-án. No. 644. HHStA P. L. 189.

¹²⁵ Uo.

¹²⁶ Fürstenberg hercegnek Madridba 1917. november 29-én. No. 579. Uo. Jó választásnak bizonyult az a stratégia, hogy a spanyol újságírókra a „helyszínen” tegyenek kedvező benyomást. Dzieduszycski már 1915 augusztusában jelentette, hogy „az „ABC” tudósítójának, Juan Pujolnak a cikke, aki „jelenleg Galiciában, az osztrák–magyar fronton tartózkodik, a legjobb benyomást tette a spanyolokra.” HHStA P. A. XX 66. 1915. június 14., illetve 1915. augusztus 6. Két hónappal később a cs. és kir. Hadügyminisztérium szervezett körutazást semleges országbeli újságíróknak. Ausztria-Magyarországon keresztül, amelyre az ABC tudósítóját, Aniceto Sardó y Vilart is meghívták. HHStA P. L. 276. Zirkularschreiben des Ministerium des Äussern 1915. október 9.

Az 1917-es év kapcsán feltétlenül szólnunk kell egy, az Osztrák–Magyar Monarchiáról Madridban magyar szerzőtől megjelent kötetéről, melynek különös érdekessége – jelentősége –, hogy megfelelt azoknak az elvárásoknak, melyeket Fürstenberg herceg is folyamatosan sugallt Bécsnek, nem sok sikerrel. Révész Andor¹²⁷ kötete, mely *Austria-Hungría y la Guerra* címmel jelent meg,¹²⁸ azért is figyelmet érdemel, mivel a háború alatt Spanyolországban Ausztriáról, illetve Ausztria-Magyarországról nagyon kevés könyv jelent meg.¹²⁹ A spanyol közvélemény tájékoztatása – esetleges befolyásolása – szempontjából tehát rendkívül jelentős volt Révész munkája, mely az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikájáról és belső viszonyairól ad képet. Az egyes fejezetek foglalkoznak az orosz–osztrák viszonytal, az oroszok ausztria-magyarországi propagandájával, az osztrák–szerb–montenegrói kapcsolatokkal, a monarchiabeli olasz irredentizmussal, illetve Románia és Erdély kérdéseivel, de ami talán még fontosabb – és a fejezetcímekből nem derül ki –, feltűnően nagy hangsúlyt kapnak a kötetben az Osztrák–Magyar Monarchia belső viszonyai, különös tekintettel a nemzetiségi kérdésre. Révész munkájában – melyben saját tapasztalatain túl felhasználta a vonatkozó német, francia, angol sajtóforrásokat is – védelmébe veszi az Osztrák–Magyar Monarchiát, erősen pozitív, már-már idealizált képet festve arról. A fiatal szerző mindvégig arra hívja fel a figyelmet, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia alapvetően békés ország, sohasem voltak egyetlen országgal szemben sem területi követelései, s mint ahogyan maga fogalmaz, „konzervatív és békés monarchia, olyan heterogén ország, amelyben nem létezik sem az osztrák, sem a magyar irredentizmus, s ahol sohasem volt jelen a hódítás szelleme”. Ennek kapcsán Révész külön kiemeli, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia mindig a legjobb érzelmekkel viseltetett a szlávokkal szemben, ahogy azt más nemzetiségekkel szemben is tette. A soknemzetiségű birodalom védelmében a könyvből központi szerepet kap az 1868-as nemzetiségi törvény bemutatása, és annak hangsúlyozása, hogy a háború alatt az Osztrák–Magyar Monarchia összes nemzetisége egyöntetűen állt a kormány és a trón mellé. „Az antant a Monarchia szétesésével számolt, s közben azt láthatjuk, hogy az erősebb, mint valaha. A tizenöt nemzetiség határozottan felzárkózott a trón körül a közös haza és az alkotmányos szabadságok védelmében.”¹³⁰ A kötet második részében Révész összefoglalja azokat az ellenséges nézeteket, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia szétdarabolása mellett érvelnek, majd ezekkel vitatkozva több alkalommal hangsúlyozza „Ausztria-Magyarország mindig békés hatalom volt, amely sohasem zavarta meg a kontinens békéjét..., sohasem voltak területi ambíciói. Ausztria-Magyarország mindig békére vágyott, hogy előkészítse belső gazdagságának növekedé-

¹²⁷ Révész Andor 1917-ben érkezett Párizsból Madridba, egyesek szerint mint ösztöndíjas, mások szerint vakációját kívánta Spanyolországban tölteni. 1917-től *AZ EST* tudósítójaként publikált folyamatosan spanyol témájú cikkeket. Révészről vö. Benisné Szabó Éva: *Andrés Révész, El Escritor*. Szeged, SZTE, 2004. (kézirat)

¹²⁸ *Austria-Hungría y la Guerra*. Estudio diplomático. Madrid, 1917.

¹²⁹ A Biblioteca Nacional de España Ausztriáról egyetlen kötettel rendelkezik a háború alatt, amely 1915-ben jelent meg *Austria víctima de Alemania: Cómo y por qué se la debe salvar* címmel, szerzője A. Luga.

¹³⁰ Révész: 9.

sét.”¹³¹ Munkája végső tanulsága, hogy „az Osztrák–Magyar Monarchia a béke garanciája Európában. Csak a gyűlölet és demagógia politikája táplálhat olyan véleményt, mely szerint az Osztrák–Magyar Monarchia integritását szét kell törni, hogy megvédjék a világékét, ám remélhető, hogy ez a hatalmas ostobaság nem talál visszhangra.”¹³² Mindennek igazolására a francia szerzőt, Charles Benoit-t idézi: „Ha az Osztrák–Magyar Monarchia nem létezne, Európának meg kellene teremtenie; és mert Ausztria–Magyarország létezik, Európának mindent meg kell tennie, hogy megőrizze.”¹³³

Van azonban Révész kötetének egy másik – Fürstenberg instrukcióival egybehangzó – tanulsága is: megmutatja, hogy viszonylag csekély anyagi befektetéssel is jelentős sikereket lehetett volna elérni a spanyolok befolyásolása érdekében.

A háború utolsó éve is tengeralattjáró-incidensekkel indult: különös izgalmakat váltott ki január 25-én a *Giralda* elsüllyesztése.¹³⁴ Fürstenberg is megjegyezte februári táviratában, hogy a német kormány, úgy tűnik, egyáltalán nincs tekintettel Spanyolországra a tengeralattjáró háború során, és ami a legsajnálatosabb, diplomáciai síkon sem képes korrigálni hibáit: „Pedig milyen könnyű és megnyugtató lenne tisztázni a helyzetet, ha magyarázatot és biztosítékot adna a német kormány, amit annyira várnak a spanyolok. Ehelyett Berlin hallgatásba burkolózik, ami csak megkönnyíti ellenségeink helyzetét. Az ország ugyanakkor folyamatosan attól retteg, hogy a tengeralattjáró háború további brutális folytatása egy napon odáig fajul, hogy az már a spanyol állam szuverenitását is veszélyezteti, ami arra kényszerítene az országot, hogy – becsületét mentendő – a kapcsolatok megszakítása mellett döntsön.”¹³⁵

A központi hatalmak számára további aggodalomra adott okot, hogy García Prieto kormánya 1918. március 19-én visszalépett, miután nem tudta elfogadtatni hadügyi reformtervét, melyet tovább tetéztett egy lehetséges katonai puccs híre, illetve általános sztrájk meghirdetése Spanyolország-szerte.¹³⁶

Tekintettel a feszült belpolitikai helyzetre, koalíciós kormány alakítására volt lehetőség Antonio Maura vezetésével.¹³⁷ Kevésbé örvendetes volt a központi hatalmak számára, hogy

¹³¹ Uo. 71.

¹³² Uo.

¹³³ Uo. 78.

¹³⁴ Fürstenberg 1918. január 31-én jelentett az esetről. Eszerint a *Giralda* mintegy 3100 tonna ércet szállított Huelvából Pasajesbe. A hajó legénysége egyöntetűen megerősítette, hogy a németek önkényesen jártak el a történetkor. Ezek után várható, hogy a spanyol kormány ismét felveti a kapcsolatok megszakítását Németországgal. Az antantbarát sajtó is mindent elkövet ennek érdekében. *HHSIA P. A. I 896. No. 48.* A nagykövet február 7-i jelentése viszont azt is tartalmazza, hogy a hajó csempészárut szállított a franciáknak. *No. 57.*

¹³⁵ *HHSIA P. A. I 896.* Fürstenberg jelentése 1918. február 18-án. No. 74.

¹³⁶ *Schulthess*: 1918. Bd. 59/2., 132.

¹³⁷ Fürstenberg herceg már március 12-én beszámolt arról, hogy várhatóan Maura kerül kormányra. *HHSIA P. A. XX 67. No. 118.* Hogy ez mit jelent a központi hatalmak számára, arról a nagykövet következő jelentése szól: „Hogy a koalíciós kormány megalakulása a központi hatalmak részéről üdvözlendő-e, azt csak a jövő mutatja meg, miután egyértelművé válik, kié lesz a vezető szerep a külpolitika irányításánál. A kormány miniszterei ugyanis éppen erre vonatkozóan a legheterogénabb

Romanones is helyet kapott az új kabinetben igazságügy-miniszterként, Dato pedig a külügyi tárcát kapta.¹³⁸

1918 márciusától a háború végéig

A bizonytalan belpolitikai helyzet a Madrid és Bécs közötti kapcsolatot is zavarta.

Február második felében egyáltalán nem érkezett osztrák–magyar hadijelentés Madridba. Ennek legfőbb oka a rendkívüli állapot kihirdetése volt Barcelonában, illetve a postai dolgozók és távírdászok sztrájkja.¹³⁹ Fürstenberg ugyanakkor május 1-jén arról tudósított, hogy május 5-től indul egy új esti lap, az *Iberia*, Pujol irányításával,¹⁴⁰ amely a Monarchia érdekeit képviseli. A nagykövet kérte, hogy Gaiger ezért tudósításait ezután oda küldje.¹⁴¹

A *Nación* továbbra is német kézen maradt, ezért ezután is lehetséges volt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadijelentései megjelenjenek a lapban. Fürstenberg tájékoztatott arról, hogy ő maga azért „vonult vissza” a laptól, mert a Felügyeleti Tanács elnöke néhány cikk esetében nehézségeket támasztott, de lépését még inkább az indokolta, hogy a lap anyagi helyzete a nem éppen megnyugtató gazdálkodás miatt meglehetősen bizonytalanná vált. A német kollégája a továbbiakban is részt vesz a vállalkozásban, ami Fürstenberg megítélése szerint a fentiek ismeretében igen kockázatos. A nagykövet ugyanakkor ismét utalt a *La Iberia* megalapítására, mely számára legalább hetente kétszer részletes távirati jelentéseket kért Gaigertől a Monarchia bel- és külpolitikájáról.¹⁴²

Fürstenberg 1918 nyarán tanácsolta, hogy a spanyol közvélemény tájékoztatására a Monarchia külső és belső helyzetéről az lenne a legtanácsosabb, ha a jelentéseket spanyolok fogalmaznák, és terjesztenék a helyi sajtóban. „Erre leginkább az „ABC” lenne alkalmas – széleskörű olvasottsága miatt –, mivel annak pártatlansága elismert. Mindebben Danubio sokat segíthetne, illetve Gaiger is, aki az „Iberia”-nak küldhetne számunkra kedvező – általunk inspirált – cikkeket.”¹⁴³

Ugyancsak májusban a katonai attasé arról számolhatott be, hogy „a hivatalos haditudósítások jelenleg rendszeresen megérkeznek. Ugyanakkor ajánlatos lenne, a madridi „ABC” tudósítóját, Don Aniceto Sardót, Wien, I. Volksgartenstrasse 3., terjedelmes hírekkel ellátni. Mindezt az indokolja, hogy nevezett lap egész Spanyolországban és Dél-Amerikában a legelterjedtebb, naponta 175.000 példányban jelenik meg, és szinte az egyetlen, melynek híreit más újságok is átvesszik.

célokot képviselik. Azonban az már most is megállapítható, hogy a miniszterelnök Spanyolország legnépszerűbb államférfijának tekinthető, illetve, hogy ez alkalommal a kabinet mögött ott áll az egész ország, és ez eddig még soha nem fordult elő.” 1918. *Aufgabendatum fehlt. No. 143. Uo.*

¹³⁸ *Schulthess*: 1918. Bd. 59/2., 134.

¹³⁹ HHStA P. L. 189. A cs. és kir. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1918. május 1-én. No. 209.

¹⁴⁰ Pujol 1918 áprilisában lemondott a *Nación* éléről.

¹⁴¹ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése Madridból 1918. május 1-én. No. 206. Gaiger „Ibericus” álnéven küldte ide tudósításait.

¹⁴² HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése 1918. május 7-én. No. 217.

¹⁴³ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése 1918. május 11-én. No. 224.

Mivel azonban nevezett tudósító nem képes arra, hogy önállóan megfogalmazzon hadijelentéseket, így kész írásokat kellene rendelkezésére bocsátani.

Az „ABC” szerepe annál is inkább fontos, mivel annak berlini tudósítója kizárólag szövetségésünk tevékenységéről ír, sőt még az is előfordulhatott, hogy az itáliai őszi offenzíva során a „Wolff-Iroda” jelentései az Osztrák–Magyar Monarchia csapatainak teljesítményét teljességgel elhallgatták, melynek következtében spanyolországi megítélésünk jelentős csorbát szenvedett.¹⁴⁴

Június 1-jén Fürstenberg beszámolt arról, hogy a német sikerek a hadszíntereken Spanyolországban ismét megerősítették a Német Birodalom iránti tekintélyt; mindez hozzájárult ahhoz, hogy a minisztertanácsban helyet foglaló antantbarát csoportok befolyását korlátozták, illetve az ellenséges propaganda sikerei is mérséklődtek.

Sajnálatos módon az Osztrák–Magyar Monarchia nem örvendhet Spanyolországban ilyen kedvező helyzetnek. Mindennek oka a közismertté vált Czernin–Clemenceau ügy volt, valamint az OMM hadseregének eddig elmaradt sikerei az olasz fronton. „Kijelenthető, hogy 1914 tele óta, amikor a Monarchia a lengyel és szerb hadszíntereken komoly vereségeket szenvedett, Ausztria–Magyarország presztízse soha nem volt olyan mélyponton, mint most.”¹⁴⁵

Fürstenberg úgy ítélte meg, nincs az a propaganda, mely jelen helyzetben „a Monarchiáról alkotott vigasztalan képet rózsás színben tudná feltüntetni.”¹⁴⁶

A nagykövet ezért újabb jelentésében azt tanácsolta, hogy „ha már katonai sikerekről nem lehet beszámolni, legalább a propagandatevékenységünk révén kellene megpróbálni presztízstünket helyreállítani. Különösen fontos lenne ez tekintettel arra, hogy az antant szinte egyetlen napot sem hagy ki annak érdekében, hogy lemásoljon egy cseh vagy délszláv lapból származó írást, melyben Monarchiánk belső helyzetét és német szövetségésünkhöz való kapcsolatunkat a legsötétebb színben tüntetik fel. Ha ezek az írások otthon meg is jelenhetnek, legalább arra kellene ügyelni, hogy a semleges és ellenséges külföldön ne kerüljenek nyilvánosságra.”¹⁴⁷

Fürstenberg június 19-én ismét információhiány miatt panaszkodott: „Offenzívánkról egyetlen szó sem érkezett.”¹⁴⁸ Kérte, hogy a Hadisajtó Központ intézkedjen az ügyben.¹⁴⁹

Ennek okait a nagykövet részben abban látta, hogy „a távirati irodák alkalmazottjait egész Spanyolországban, de különösen Barcelonában az antant megvesztegeti.”¹⁵⁰ Megköszönte felettesének a spanyolországi propaganda érdekében tett támogatását; „Gaiger és Danubio számomra különösen értékesek, és sok sikert remélek a Hadisajtó Központból érkező félhivatalos jelentésektől is.”¹⁵¹

Hogy fenti kérés hatására-e – nem valószínű –, június 23-án a madridi katonai attasé a cs. és kir. sajtószolgálat sikeres működéséről adott hírt. Az *Imparcial*, az *ABC* és a *Nación*

¹⁴⁴ HHStA P. L. 189. A cs. és kir. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1918. május 26-án. No. 258.

¹⁴⁵ HHStA P. A. I 896. Fürstenberg jelentése 1918. június 1-én. No. 264.

¹⁴⁶ Uo.

¹⁴⁷ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése Madridból 1918. június 15-én. No. 291.

¹⁴⁸ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése Madridból 1918. június 19-én. No. 298.

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ Fürstenberg jelentése Madridból 1918. június 19-én. No. 297. Uo.

¹⁵¹ Uo.

mellett Dzieduszycki, aki a Hadisajtó Központtal közvetlen kapcsolatban állt, ennek híreit még további spanyol lapokban is el tudta helyezni: „Sajtószolgálatunk Spanyolországban jelenleg olyan jól szervezett, hogy abban a helyzetben vagyok, valamennyi, a hadisajtó kommandónak kívánatos hírt el tudok helyezni az itteni lapokban. Mindezt az teszi lehetővé, hogy a háború kitörése óta a nagykövetséggel szorosan együttműködve dolgozunk azon, hogy a sajtópropaganda sikeresen működjön. Mint ahogy arról már április 30-i jelentésemben is hírt adtam, kapcsolatban állok a legfontosabb független lapok hadikritikusaival is, ami lehetővé teszi, hogy személyes befolyással elérjem a kívánt célokat.

Az „ABC” a legolvasottabb lap és a legszigorúbban értelmezett pártatlanságot képviseli.

Az „Imparcial” még röviddel ezelőtt is kimondottan antantbarát volt, elsősorban antantbarát olvasótáborral.

A „Debate” hadikritikusa a népszerű és befolyásos spanyol tábornok, Armand Guerra, akinek a jelentéseit a király is naponta olvassa.

A „Correspondencia militar” a katonai körökben mértékadó.

A „Correo español” a spanyol karlisták lapja; a hadiszerkesztője ugyanakkor egy királypárti tiszt. A lap jelentősége az utóbbi időben azáltal is nőtt, hogy a karlista pártban viszályok dúlnak, és a karlista trónkövetelő testvérei, akik olasz tisztekkel házasodtak, jelenleg komoly propagandát folytatnak az antant mellett.

Spanyolországban a háború alatt intenzív hadiújságírás alakult ki, és valamennyi nagyobb lapnak megvan a maga haditudósítója. A legtöbb központi hatalmakat támogató lapnál tisztek is közreműködnek, ezzel szemben az ellenséges sajtó hadikommentárjai kizárólag civil szerzőktől származnak.”¹⁵²

Dzieduszycki június végén arra vonatkozóan is javaslatot tett, hogy megítélése szerint mely írásokkal lehet leginkább hatni a spanyol olvasókra: „Az itteni publikumra azok a hivatalos közlemények vannak legmélyebb hatással, melyeket röviden és érthetően fogalmaznak meg. A lefoglalt ágyúk száma például mindig kedvezően hat, ezzel szemben a légierő diadalai iránt kevésbé érdeklődnek az itteniek. Kívánatos lenne a Sajtó Főhadiszállás közleményeiben megadni, hogy a fronton meddig jutottunk el. A legtöbb lap ugyanis igen jó minőségű grafikákat publikál, és a hadikritikusok számára fontos lenne pozitív támpontot kapni a helyzet értékeléséhez. Mindez annál inkább indokolt, mivel az ellenséges sajtó sikereinket elhallgatja. Túl terjengős, irodalmi stílusú kommentárok itt kedvezőtlen hatást váltanak ki, mivel a spanyol publikum hozzászólt, hogy az antant ezzel az eszközzel él, ha kudarcait akarja leplezni. Továbbá sok lap tényleges helyhiány miatt mindezt nem tudná megjelentetni.

Kívánatos lenne, hogy a hadiközleményeink megbízható úton mintegy ötven vidéki laphoz eljussanak. Különösképpen fontosnak tartom hangsúlyt fektetni arra, hogy a nyári hónapok alatt Észak-Spanyolországban egy, az eddigieknél gyorsabb információs szolgálatot szervezzünk.”¹⁵³

Mindez azonban már meglehetősen kései próbálkozásnak bizonyult. 1918 nyarának hadieseményei a nyugati fronton ugyanis egyre egyértelműbbé tették a központi hatalmak

¹⁵² HHStA P. L. 189. A cs. és kir. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1918. június 23-án. No. 308.

¹⁵³ HHStA P. L. 189. A cs. és kir. katonai attasé jelentése Fürstenberg közvetítésével 1918. június 26-án. No. 315.

vereségét,¹⁵⁴ ami a pozíciójukat Spanyolországban is tovább gyengítette.¹⁵⁵ De a spanyolok is levonhatták a maguk számára a szomorú tanulságot: „Valamennyi itteni kör számára teljesen világossá vált, hogy a spanyolok számára még annak reménye is szertefoszlott, hogy Gibraltárt és Tangert megszerezhetik, és ezáltal megvalósíthatják álmukat egy nagyobb és befolyásosabb Spanyolországról.”¹⁵⁶

Fürstenberg jelentése ezek ismeretében nem meglepő: „A Monarchia elleni kampány naponta fokozódik, mindehhez hozzájárul ellenségeink „győzelmi mámore” a piavei visszavonulásunk miatt.

A Hadisajtó Központból beérkező hivatalos, illetve félhivatalos hírek nem elégségesek ahhoz, hogy az ellenséges propagandát ellensúlyozhassák.

A napi hadijelentések olyan késéssel érkeznek, hogy csak a következő napi sajtóban jelenhetnek meg, ezzel szemben például az itáliai jelentések időben érkeznek, ami nagy előny.

Az ellenséges távirati irodák Bernből, Koppenhágából, Amszterdamból folyamatosan tudósítanak bécsi felkelésekről, a Hofburg, illetve a német nagykövetség előtti tüntetésekről, véres összecsapásokról, vasutassztrájkokról Ausztriában és Magyarországon, valamint a Monarchia egész területén tapasztalható élelmiszerhiányról. Mindezt sajnos autentikus hírek hiányában itt egyáltalán nem tudjuk cáfolni. Ennek az a következménye, hogy az itteni legfelső körök meg vannak győződve arról, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia a teljes összeomlás előtt áll.

Mindezek ellensúlyozására kérem, hogy hetente egyszer-kétszer küldjenek számomra sifrizott jelentéseket Ausztria-Magyarország politikai, gazdasági és hadügyi helyzetéről. Különösen fontos lenne, hogy ezek – az eddigiekkel ellentétben – időben érkezzenek.

Miután a német távirati hivatal kiválóan működik, így valószínű, hogy a késésekért a mi állomásunk a felelős.”¹⁵⁷

Hogy ekkorra már az Osztrák–Magyar Monarchia nemcsak a hadszíntereken, hanem a propagandatevékenységében is összeomlott, bizonyítja Fürstenberg ismételt panasza, hogy mennyire rosszul szervezett a Monarchia hírszolgálat. Kérte a külügyminisztert, hogy ennek „a távirati állomásunkra jellemző rendkívül kártékony slamposágnak” végérvényesen vessenek véget. Ismét megállapította, hogy az utóbbi két hétben a hadikommunikék vagy egyáltalán nem érkeztek meg, vagy négy-hat napos késéssel, melynek eredményeként a nyilvánosság számára teljesen értéktelenek.¹⁵⁸

Komoly problémát jelentett 1918 nyarán az is, hogy Ausztria-Magyarországról valótlán hírek terjedtek Spanyolország szerte.

Burián tájékoztatta nagykövetét, hogy a Monarchiát kompromittáló hírek a Hofburg előtti sztrájkokról, élelmiszerhiányról, lázongásokról, vasutas megmozdulásokról nem fedik a valóságot. Valamennyi hírt azonban lehetetlen volt cáfolni. Ezért Burián kérte Fürstenberget, hogy a következő hivatalos közleményt hozza nyilvánosságra: „Az ellensé-

¹⁵⁴ Vö. pl. Taylor: i. m. 161–199.

¹⁵⁵ *Schulthess*: 1918. Bd. 59/2., 136.

¹⁵⁶ HHStA P. A. I 896. Fürstenberg jelentése 1918. október 17-én. No. 511.

¹⁵⁷ HHStA P. L. 189. Fürstenberg jelentése 1918. június 26-án. No. 314.

¹⁵⁸ Fürstenberg jelentése 1918. július 2-án. No. 329. Uo.

ges propaganda az utóbbi időben számos hírt tesz közzé a Monarchiában uralkodó katasztrofális állapotokról. Mindez nem fedi a valóságot.¹⁵⁹

A hadieseményekkel kapcsolatban Burián megjegyezte, hogy az nem ad okot aggodalomra, a helyzet időközben konszolidálódott.¹⁶⁰

Az AOK Spanyolországból érkező hírei azonban nem ezt igazolták:

„Az antant legutóbbi sikerei a nyugati fronton a központi hatalmak megítélését a spanyol közvélemény szemében hátrányosan befolyásolták. Mindennek eredményeként most már utóbbi eddig feltétlen hívei is kételkednek a győzelemben, amihez hozzájárul az is, hogy a tengeralattjáró háború sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Döntőnek bizonyul az az óriási méreteket öltött propaganda is, amit az USA sok millióval támogat. Úgy tűnik, sikerül elhittetni a spanyolokkal, hogy az USA hadba lépése eldöntötte a háborút. Ezzel egyidejűleg nő az ellenszenv Németországgal szemben a spanyol hajók folyamatos elsüllyesztése miatt. Ennek következtében az antant naponta növekvő nyomása már nem ütközik Spanyolországban a korábbi ellenállásba arra vonatkozóan, hogy az ellenpropagandát teljesen ellehetetlenítsék.”¹⁶¹

Nem kedvezett az sem a központi hatalmak helyzetének Spanyolországban, hogy továbbra sem akarták – tudták – cáfolni a kaotikus belső helyzetükről terjengő híreket.

Fürstenberg arról panaszkodott, hogy Németországból és az Osztrák–Magyar Monarchiából egyáltalán nem érkeznek megbízható, felvilágosító hírek a tényleges hadi helyzetről, illetve nevezett országok belső helyzetéről, ami lehetőséget ad az antantnak, hogy megtévesztő híreket terjesszen Spanyolországban.

„Az otthoni sajtót uraló kaotikus állapotokat is úgy értékeli az itteni lakosság, mint a központi hatalmak országait uraló forradalmi megmozdulások kiteljesedésének jelét.”¹⁶² Valamint ugyanitt olvashatjuk: „Egész Spanyolország lesújtva szemléli a Németországban és az Osztrák–Magyar Monarchiában végbemenő, katasztrofális véget sejtető eseményeket. Ennek fő oka a német hadsereg összeomlása, illetve a központi hatalmak belső kaotikus állapota, amelyre Spanyolországban nem találnak magyarázatot.”¹⁶³ Ebben a helyzetben a nagykövet különösen kártékonyan látja, hogy „teljes mértékben hiányoznak Németországból és az Osztrák–Magyar Monarchiából autentikus, felvilágosító hírek, vagy csak az események hiányos magyarázata lát napvilágot, amelyek itt inkább zavart keltenek, mint hasznosak.

Az antant ugyanakkor mindent elkövet annak érdekében, hogy lejárássa a német hadsereget, illetve propagálja a Német Birodalomban és az Osztrák–Magyar Monarchiában jelenleg uralkodó kaotikus állapotokat. Mindebben az a legveszélyesebb, hogy a spanyol monarchiát megfosztották a központi hatalmakba vetett hitétől, és ezáltal kiszolgáltatottá válik a nyugati hatalmak demokratikus, sőt szocialista agitációjának.

Ugyanakkor Spanyolország számára világos, hogy az országnak semmi reménye nem maradt arra, hogy Tangert, illetve Gibraltárt megszerezze. A spanyolok csalódottsága leír-

¹⁵⁹ HHStA P. L. 189. Burián utasításai Fürstenbergnek Bécsből Zarauzba 1918. július 8-án. Z. 1895/5 1918.

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ K. u. k. Armeeoberkommando Nachrichtenabteilung. Auszug aus den vertraulichen Nachrichten aus Spanien bis zum 18. September 1918. No. 20/54. Uo.

¹⁶² Fürstenberg jelentése 1918. október 17-én. No. 511. Uo.

¹⁶³ Uo.

hatatlan, és annál inkább aggasztó, mivel a spanyolok döntő többsége teljes bizonyossággal várta csapataink győzelmét. A leírtak legsúlyosabb következményeként híveink elfordulnak tőlünk, és várhatóan az itteni politikai orientációban teljes átalakulás következik be.”¹⁶⁴

Ezeket a sorokat október 17-én – mintegy egy hónappal a fegyverszünet aláírása előtt – küldte Fürstenberg Bécsbe. Az összeomlást követően nem maradt más hátra, mint Spanyolországban is rendezni – lezárni – a még Ausztria-Magyarországot érintő ügyeket.

A likvidálási kötelezettségek a propagandatevékenységet is érintették. Ezért küldte Fürstenberg 1918. november 22-én a következő táviratot Bécsbe: „Beszéltem Gasset úrral, az „Imparcial” tulajdonosával, és arra a megállapodásra jutottunk, hogy az „Imparcial” 600 részvényét 100.000 pesetéért visszavásárolja. 50.000-et azonnal készpénzben fizet, a többi részletekben.

Miután, tekintettel az itteni ismert körülményekre, ezt a megállapodást kedvezőnek ítélem, sőt Gasset úrnál szeretném elérni, hogy a továbbiakban is tartson fenn lapjában egy rovatot számunkra, kérem Excellenciádat, engedélyezze e megállapodás értelmében a szerződés megkötését.”¹⁶⁵

A likvidálási folyamatot irányító Flotow báró válaszát azonban a HHStA dokumentumai között már nem találhatjuk.

Értékelve az Osztrák–Magyar Monarchia spanyolországi propagandatevékenységét, megállapítható, hogy – részsikerei ellenére – Bécs viszonylag kevés eredményt tudott felmutatni. Fürstenberg hercegnek ezen a téren is újra és újra szembesülnie kellett a Külügyminisztérium elutasításaival – ebben némi változást jelentett Czernin külügyministersége –, illetve kezdetben még a Bécs és Madrid közötti távirati összeköttetés technikai nehézségeivel is.

A fő problémát azonban az jelentette a központi hatalmak számára, hogy nem tudták megtalálni az utat a spanyol lakossághoz, nem voltak képesek oly mértékben alkalmazkodni a spanyol mentalitáshoz, mint az antant – pedig ez a sikeres propagandához nélkülözhetetlen lett volna. Ehhez képest az anyagi fedezet is csak másodlagos jelentőségű.¹⁶⁶ Emellett a Német Birodalom és a Kettős Monarchia közötti összhang, együttműködés hiánya is hozzájárult a komoly eredmények elmaradásához.¹⁶⁷

A katonai sikerek meggyőző tolmácsolása minden esetben hatásos eszköz egy ország közvéleményének befolyásolásához, sajnos azonban legtöbbször az Osztrák–Magyar Monarchia teljesítményei a hadszíntereken is elmaradtak szövetségesei mögött, de egyébként is Ausztria-Magyarország – úgy tűnik – még sikereit sem tudta kellőképpen propagálni.

A német haditudósítók teljesítménye általában meghaladta a Monarchia tudósítóiét, akik sokkal alkalmazkodóbbnak – sőt rátermettebbnek – bizonyultak. Mindez azt eredményezte, hogy az osztrák–magyar lapok nem egy esetben előnyben részesítették a német haditudósí-

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ Fürstenberg jelentése 1918. november 22-én. No. 564. Uo.

¹⁶⁶ HHStA KA. KPQ. Fasz. 73. Bericht vom 11. 11. 1918.

¹⁶⁷ Ratibor herceg kritikája is erre vonatkozott 1915 áprilisában: „Ausztria-Magyarország élvezi itteni propagandánk valamennyi előnyét, anélkül, hogy eddig említésre méltó hozzájárulást tett volna.” Ratibor a Külügyi Hivatalnak 1915. április 19-én. Vö: Albes: i. m. 144.

tókat sajátjaikkal szemben, ami szintén a német érdekek képviselésének kedvezett.¹⁶⁸ További nehézséget jelentett a Monarchia propagandaszerveinek decentralizáltsága is.

Ismételten hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a központi hatalmak a legsúlyosabb hibát azzal követték el, hogy propagandatevékenységüknél kevésbé próbáltak „azonosulni” a helyi sajtóviszonyokkal, illetve csekély figyelmet tanúsítottak a spanyol lakosság politikai helyzete, érdekeltsége, tradíciói, illetve mentalitása iránt.

Szólnunk kell a sikerekről is, illetve ezek okairól, miután – mint ahogyan azt fentebb bemutattuk – a központi hatalmak propagandája Spanyolországban legalább részleges sikereket magáénak tudhatott. Ha elmondtuk azt, mi gátolta a Német Birodalom és Ausztria-Magyarország eredményességét, utalnunk kell azokra a tényezőkre is, melyek segítették propagandájukat. Komoly támogatást jelentett, hogy a hagyományos spanyol hatalmi elit – a hadsereg, a klérus és a nemesség – ideológiailag az autoriter-monarchisztikus érületű központi hatalmakhoz kötődött. Győzelmüktől külpolitikai aspirációik megvalósulását és nem utolsósorban belpolitikai privilégiumaik megóvását remélték. Másrésről a Német Birodalomnak is megvoltak a saját érdekei Spanyolországban; érdekelt volt egy megerősödött Spanyolország „továbbélésében”, amely geostratégiai helyzetéből adódóan képes ellensúlyozni Franciaország és Nagy-Britannia aggasztó hegemóniáját.¹⁶⁹ A spanyol sajtó finanszírozási gondjaiból adódó korruptsága pedig csak üdvözölhető volt a központi hatalmak részéről, amihez hozzájárult a spanyol politika szembetűnő függősége a közvéleménytől. A háború kiemelten fontos – sorsfordító – eseményei sok esetben hátráltatták a központi hatalmak propagandáját: Belgium németek általi lerohanása, valamint a tengeralattjáró háború meghirdetése különösen igénybe vette a propaganda irányítóit. Legalább a diplomácia és propaganda terén korrigálni ezeket a lépéseket – mindehhez jelentős összegű anyagi támogatás szükségeltetett. A Német Birodalom valamennyi hadviselő közül a legtöbbet investálta erre a célra Spanyolországban. Külön említést érdemel, hogy a Birodalom számára egyébként oly sok bonyodalmat okozó dualizmusa a had- illetve politikai vezetésnek ezen a téren – eltekintve kisebb nézeteltérésektől – viszonylagos egyetértést mutatott. Ez mindenképpen bizonyítja, hogy a németek milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak a spanyol állásfoglalásnak a világháború alatt.

Felvetődik a kérdés, mennyiben járult hozzá a központi hatalmak propagandája ahhoz, hogy Spanyolország a háború végéig megőrizte semlegességét. Tekintettel arra, hogy a spanyolok nem rendelkeztek eredeti háborús célokkal, illetve a hadviselők számára nyilvánvaló volt hadseregük és flottájuk gyengesége, valamint közismertek voltak gazdasági összefonódásai – főleg az antanttal –, valószínű, hogy az ország mindenképpen semleges maradt volna. Azonban a közvélemény befolyásolása nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy a fentebb említett krízishelyzetek és az antant folyamatos nyomása ellenére se szakítsa meg diplomáciai kapcsolatait Béccsel és Berlinnel.

XIII. Alfonz szimpátiájának, támogatásának megnyerése a két hatalmi tábor propagandájának is fontos része volt, amit segíthettek a király ambíciói – mint például a békefolyamatban komoly szerepet játszani –, sőt lehetőséget teremtettek arra is, hogy ha szükséges, éppen ezzel tartsák sakkban az uralkodót.

¹⁶⁸ HHStA KA. KPQ. Fasz. 96. Nr. 18343.

¹⁶⁹ Vö. Javier Tusell – Juan Avilés – Rosa Pardo – Marina Casanova – Abdón Mateos – Isidro Sepúlveda – Álvaro Soto (szerk.): *La política exterior de España en el siglo XX*. Madrid, 1997. A kötetben Román Basurto tanulmánya: *La Primera Guerra Mundial, España y el País Vasco*. 17–37.